HERKENNEN & BESPREKEN VAN RACISME IN DE KLAS

▶ Docentenhandreiking

nederland wordt beter.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding 4

1. Waar sta jij? 4
1.1 Samen leren over racisme 4

2. Uitgangspunten van deze handreiking 4
2.1. Waar komt racisme vandaan? 5
2.2 Doorwerking van het verleden 5

3. Belang voor het onderwijs 6
3.1 Angst en ongemak overwinnen 6
3.2 Fouten maken 6
3.3 Nooit te jong om te leren 6
3.4 Afkomst, huidskleur en etniciteit 6

4. Begin bij jezelf 7
4.1 Oefening voor zelfreflectie 7
4.2 Antiracisme en jij 9
4.3 Maak het waar: vier praktische stappen 9

5. Vier principes voor in de klas 11
Principe 1: Begrijp racisme als een systeemprobleem 11
Principe 2: Wat telt is hoe het voelt, niet hoe het is bedoeld 12
Principe 3: Bekijk rechtvaardigheid door een antiracistische lens 13
Principe 4: Benadruk belangrijke Zwarte personen en personen van Kleur 14

6. De antiracistische klas: bouwen aan een veilige ruimte 16
6.1 Antiracisme in de klas voor de dagelijkse praktijk 16
6.2 Omgaan met vooroordelen en drempels 17
6.3 Kijk naar je lespraktijk 17
6.4 Ruimte maken voor zelfexpressie 17
6.5 Verbind via cultuur 18
6.6 Ideeën voor open en veilige klassengesprekken 18
6.7 Vaak terugkomen op racisme, rechtvaardigheid en gelijkwaardigheid 19
6.8 Wat is institutioneel racisme? 20

7. Antiracisme strategieën voor in de klas 21
7.1 Actief reageren op uitsluiting en ongelijkheid 21
7.2 Het gesprek niet vermijden maar aangaan 22
7.3 Afspraken maken voor veilige gesprekken 22
7.4 Meningsverschillen begeleiden en uitpraten 23
7.5 Zelf het goede voorbeeld geven: laat zien wat jij belangrijk vindt 23
7.6 Zeven schadelijke praktijken 24

8. Buiten de klas 26
8.1 Contact met ouders en verzorgers 26
8.2 Het belang van een schoolbrede aanpak 26

9. Nawoord 27

10. Meer doen, weten of lezen? 27
Bijlage 1: Oefeningen 27
Bijlage 2: Begrippen en verdieping 27
Bijlage 3: Leestips 27

DOCENTENHANDREIKING

INLEIDING

Je zit in het onderwijs. Je wil bij jou op school aan de slag met thema's als racisme en het Nederlandse kolonialisme en slavernijverleden. Je vraagt je af hoe of waar hiermee te beginnen. Het antwoord is: hier!

Deze docentenhandreiking helpt iedereen die op school (institutioneel) racisme wil herkennen, bespreekbaar wil maken en wil tegengaan. De didactische strategieën en praktische handvatten in deze handreiking houden rekening met de uiteenlopende ervaringen van leerlingen en docenten. Zo werken we samen aan een bewuste, veilige en inclusieve leeromgeving voor kinderen en volwassenen.

Dikgedrukte woorden

In deze docentenhandreiking staan dikgedrukte woorden. Deze woorden vind je terug in de Begrippen en verdieping. Er zullen misschien woorden in de teksten staan die niet in de begrippenlijst zijn opgenomen. Je kunt zelf de begrippenlijst aanvullen, mocht dit nodig zijn.

Als geheel vormt de handreiking een uitnodiging om samen te leren en te reflecteren, en zo bij te dragen aan onderwijs waarin iedereen wordt gezien en gehoord.

DE GIDS BESTAAT UIT VIER ONDERDELEN:

- **Docentenhandreiking**: informatie, werkwijzen en tips.
- **Oefeningen**: opdrachten en activiteiten.
- **Begrippen en verdieping**: uitleg van belangrijke termen.
- **Leestips**: suggesties voor verdieping.

KERNDOELEN

In de nieuwe kerndoelen voor het voortgezet en primair onderwijs (slo.nl) zijn scholen verplicht om aandacht te besteden aan:

- kennis van het slavernijverleden en het koloniale verleden
- inzicht in de rol van Nederland
- de doorwerking in de hedendaagse samenleving, waaronder racisme en ongelijkheid
- het verkennen van verschillende perspectieven en ervaringen

1. WAAR STA JIJ?

Je vindt het belangrijk om in de klas te praten over **racisme**, kolonialisme, het Nederlandse slavernijverleden, onrechtvaardigheid en ongelijkheid. Maar misschien lijken deze onderwerpen (te) gevoelig te liggen of (te) ingewikkeld te zijn, zeker als je werkt met jonge leerlingen. Misschien maak je je zorgen over mogelijke reacties van leerlingen, ouders en collega's. Misschien wil je wel over racisme praten, maar vermijd je dat uit angst om iets verkeerds te zeggen of te doen. Juist daarom hebben we deze handreiking gemaakt: om jou handvatten te bieden om te starten of verder te gaan met het herkennen en bespreken van racisme in de klas.

1.1 SAMEN LEREN OVER RACISME

Met deze handreiking krijg jij, als docent of begeleider, meer inzicht in wat racisme precies is, waarom het zo belangrijk is om erover te praten op school en hoe je dat zo goed en veilig mogelijk doet. Je leert productieve, open gesprekken te voeren in de klas, oog te hebben voor leerlingen die tegen racisme aanlopen, en samen met jouw leerlingen en collega's te groeien in eerlijkheid, vertrouwen en begrip.

Je leert hier ook waarom het juist nú belangrijk is om deze onderwerpen aan te pakken. Met tips om praten over racisme makkelijker te maken en gesprekken over racisme te begeleiden, lukt het ook jou om een fijne en zo veilig mogelijke omgeving te creëren. Eentje waarin iedereen de gelegenheid krijgt om te praten over verschillen, vooroordelen en ongelijkheid. Met uitleg van belangrijke termen, voorbeelden uit de praktijk en suggesties voor boeken en video's, gaan jij en je leerlingen dingen leren en soms ook afleren.

Nog even dit: het is echt niet nodig om alles precies te weten. Je hoeft niet perfect te zijn. Het allerbelangrijkste is dat je aan de slag gaat, openstaat voor nieuwe informatie, leert van vergissingen en daarbij onthoudt dat je steeds opnieuw kan beginnen. Haal even rustig adem op momenten dat het lastig of vermoeiend voelt. Je bent niet alleen! Stappen naar een inclusieve klas, school en samenleving zetten we met elkaar. Je kan het!

2. UITGANGSPUNTEN VAN DEZE HANDREIKING

Deze handreiking baseert zich op overweldigend wetenschappelijk onderzoek dat aantoont dat racisme structureel voorkomt in onze samenleving. Ook in het onderwijs.[1] Racisme is geen kwestie van mening of politieke voorkeur. Het is een schending van mensenrechten en een volksgezondheids crisis.[2] Bovendien komt racisme overal voor: niet alleen in de publieke sector en het bedrijfsleven, maar dus ook op school. Racisme is niet alleen voor volwassenen een probleem. Veel **Zwarte** leerlingen en leerlingen **van Kleur** ervaren de gevolgen van racisme als dagelijkse realiteit.[3] Alleen al daarom is het van essentieel belang dat onderwijs er actief aandacht aan besteedt. Docenten spelen hierin

een cruciale rol. Naast het steunen van leerlingen die geraakt worden door racisme, is het hun taak om álle leerlingen te leren inzien hoe racisme werkt. Het is aan docenten om duidelijk te maken hoe de ongelijkheid die ten grondslag ligt aan racisme ontstaat en in stand wordt gehouden. Juist in de tijd waarin we leven.

Het is je vast opgevallen dat onderwerpen als racisme, **discriminatie**, huidskleur en **etniciteit** tegenwoordig vaker ter sprake komen. Je hoort erover op sociale media, in de klas, of in het nieuws. Deze onderwerpen zijn niet nieuw, maar de zichtbaarheid ervan is wél toegenomen, onder andere door de inzet van activistische organisaties zoals Nederland Wordt Beter en de Black Lives Matter-protesten in 2020. Ook scholen worden betrokken bij deze ontwikkeling en worden vaker gevraagd om verantwoordelijkheid te nemen. Leraren hebben de taak om een veilig leerklimaat te garanderen voor alle leerlingen, en daar hoort racisme uiteraard niet in thuis. Deze handreiking laat zien hoe je hier op een constructieve manier aan kunt werken.

GEEN 'ZWART' OF 'BLANK', MAAR ZWART, WIT EN KLEUR

Om **racistische terminologie** tegen te gaan, gebruikt deze handreiking de termen Wit, Zwart en Kleur. De hoofdletters geven aan dat het gaat over mensen en culturen (en niet over kleuren). Het woord 'blank' wordt niet gebruikt vanwege de koloniale associatie met reinheid en **Wit superioriteitsdenken**.

De term Wit is neutraler en daarom passender. Het racistische woord ´neger´ (het n-woord) is denigrerend en werd gebruikt voor tot slaaf gemaakte Afrikanen om hen te ontmenselijken. Een deel van de leerlingen zal de begrippen 'Zwarte mensen, **mensen van Kleur** en Witte mensen' nog niet kennen. Deze begrippen moeten dan toegelicht worden. Zie voor aanvullende toelichting het begrip 'Blank en het n-woord (neger)' in de Begrippen en verdieping.

2.1. WAAR KOMT RACISME VANDAAN?

Racisme doet zich op vele manieren voor en zit diep verweven in de Nederlandse geschiedenis, cultuur en maatschappij. Hierdoor is het soms moeilijk om racisme te herkennen. Dat wil niet zeggen dat racisme in Nederland niet bestaat of dat het hier minder schadelijk is. De impact van racisme is er altijd.[4] Doen alsof racisme niet bestaat en er niet over praten, is op zichzelf al racistisch en zorgt ervoor dat racisme in stand blijft en voortduurt.[5] Juist door gesprekken over racisme aan te gaan, zet je verandering in gang. Hoe je dat kunt aanpakken, lees je ook in deze handreiking.[6]

De oorsprong van Nederlands racisme jegens Zwarte mensen ligt grotendeels in het slavernijverleden en kolonialisme. De gevolgen hiervan werken tot op de dag van vandaag door, bijvoorbeeld in hoe mensen worden bekeken en bejegend.[7] In het verleden heeft Nederland wereldwijd meer dan dertig gebieden gekoloniseerd of bezet. Dit gebeurde ten tijde van de slavernij en in de periode van kolonialisme.

In Suriname, het Caribische gebied (Curaçao, Aruba, Sint Maarten, Bonaire, Sint Eustatius, Saba) en Zuid-Afrika bedreef Nederland zo'n 300 jaar lang mensenhandel. Mensen werden tot slaaf gemaakt en gedwongen aan het werk gezet, onder gruwelijke omstandigheden. In het Indisch Oceanisch gebied (Indonesië) was ongeveer 400 jaar sprake van vergelijkbare praktijken. Hier ging het om tussen de 660.000 en 1.135.000 mensen. In het Atlantisch gebied transporteerde en verkocht Nederland tussen de 550.000 en 850.000 tot slaaf gemaakten.[8] Daarnaast werden vele generaties mensen geboren in slavernij. Deze kinderen werden automatisch als bezit beschouwd en systematisch ingezet in het systeem van uitbuiting en onderdrukking.[9]

Tot slaaf gemaakte mensen werden gedwongen om op plantages suikerriet, koffie, zout, cacao en tabak te produceren voor Nederlandse handelaren. Slavernij ontkende hun menselijkheid en ontnam hen fundamentele rechten. Tot slaaf gemaakten werden gereduceerd tot handelswaar en objecten. In totaal zijn miljoenen mensen ontvoerd, gekocht en verkocht, en blootgesteld aan extreme wreedheid, waaronder mishandeling, verkrachting en moord. Hoewel vooral rijke Nederlanders direct betrokken waren bij de handel in tot slaaf gemaakte mensen en het in stand houden van slavernij, profiteerde de hele Nederlandse samenleving. Slavernij droeg bij aan een stijging van de werkgelegenheid, de productie en bouw van allerlei goederen en gebouwen en algehele welvaart, ook voor Nederlanders die niet tot de elite behoorden.[10]

TIP!
Lees verder over het begrip **'Raciale hiërarchie en categorieën'** in de begrippenlijst voor extra verdieping.

2.2 DOORWERKING VAN HET VERLEDEN

Racisme heeft zich vanaf de trans-Atlantische slavernij ontwikkeld tot een complex en hardnekkig probleem dat zich op uiteenlopende manieren manifesteert. Wetgeving uit de slavernijperiode, het gebruik van racistische terminologie en de normalisering van uitsluiting en ongelijke behandeling van Zwarte mensen hebben geleid tot ingesleten patronen van alledaags racisme die zich blijven herhalen. Om dit tegen te gaan is het van essentieel belang om aandacht te besteden aan de doorwerking van het slavernijverleden, en om de impact van deze geschiedenis te leren begrijpen en erkennen.[11]
Op 19 december 2022 bood voormalig premier Mark Rutte officieel excuses aan voor de rol van de Nederlandse overheid in de trans-Atlantische slavernij en slavenhandel. In zijn toespraak citeerde hij de Amsterdamse kunstenaar Serana Angelista: "Achter het slavernij-verleden staat geen punt, maar een komma." Op 1 juli 2023 bood ook de koning excuses aan voor het Nederlandse slavernijverleden en vroeg hij om vergiffenis.

Omdat de gevolgen van het Nederlandse kolonialisme en slavernijverleden nog altijd voelbaar zijn in de huidige samenleving, ligt de nadruk in deze handreiking op anti-Zwart racisme. Tegelijkertijd worden ook de ervaringen van andere mensen van Kleur meegenomen. Hun verhalen verschillen, maar vertonen ook belangrijke overeenkomsten. Door ruimte te maken voor inclusiviteit en door actief te zoeken naar verbinding, leren we samen wat nodig is om racisme te bestrijden.

TIP!
Lees verder over de begrippen '**colorisme**' en '**bicultureel**' in de begrippenlijst voor extra verdieping.

3. BELANG VOOR HET ONDERWIJS

Of je klas nu grotendeels bestaat uit Zwarte leerlingen, leerlingen van Kleur, Witte leerlingen of een mix: het is zaak om een ruimte te bieden waarin **racisme** besproken kan worden. Racisme speelt zich immers af op het schoolplein, in de klas, op sociale media en in het dagelijks leven van veel leerlingen.

Vooralsnog is het belang dat scholen hechten aan onderwerpen als racisme, het Nederlandse slavernij-verleden en het koloniale verleden heel wisselend. Sommige docenten hebben weinig bewustzijn over of aandacht voor hoe deze zaken doorwerken in het heden. Daar willen we verandering in brengen. Want gezien de invloed van racisme op het dagelijks leven, zou het juist een zeer prominente plaats in het onderwijs moeten innemen. Na de inspanningen van onder andere Nederland Wordt Beter, Stichting Zetje In en het Zwart Manifest, heeft de regering aangekondigd dat racisme, het slavernijverleden en kolonialisme verplichte onderdelen worden in het voortgezet onderwijs.[12] Door te kijken naar hoe racisme vanuit het verleden doorwerkt in het heden, wordt duidelijk welke rol dit speelt in het leven van alledag.[13] Als je herkent op welke manieren racisme zich voordoet, ben je beter in staat om er écht iets aan te doen.

3.1 ANGST EN ONGEMAK OVERWINNEN

Hoe krijg je jezelf zover dat je gesprekken over racisme durft te beginnen? Waarom voelen veel mensen die het bestrijden van racisme belangrijk vinden toch aarzeling om erover te praten? En om welke redenen gaan zij het onderwerp liever uit de weg?

Wat meespeelt is dat gesprekken over racisme vaak stuiten op weerstand bij andere (meestal Witte) mensen, zoals collega's, vrienden en familie. Daarnaast twijfel je misschien of je wel voldoende bent geïnformeerd om deze onderwerpen aan te snijden. Ook maakt de manier waarop racisme in de media in beeld komt het soms nog moeilijker om erover te beginnen.

Dit zijn realistische obstakels en begrijpelijke uitdagingen. Toch zijn wij ervan overtuigd dat volhouden je niet alleen veel oplevert, maar de enige weg vooruit is in de strijd tegen racisme. We hopen dat deze handreiking je leert om die obstakels te herkennen en je de moed geeft om je over moeilijke gevoelens heen te zetten. Met onderbouwde kennis, meer zelfvertrouwen en hernieuwde motivatie kan je gesprekken over racisme wél aangaan.

3.2 FOUTEN MAKEN

Racisme is een complex en gevoelig onderwerp. Als je het wil aankaarten, maak je onvermijdelijk fouten. Dat hoort erbij, laat je er niet door ontmoedigen. Je hoeft het niet perfect te doen en je kan steeds blijven leren. Kijk kritisch naar jezelf, sta open voor feedback en neem verantwoordelijkheid waar nodig. Zo geef je niet alleen het goede voorbeeld aan je leerlingen, maar ben je ook eerlijk tegen jezelf. Daarmee lever je al een eerste bijdrage aan de strijd tegen racisme.

3.3 NOOIT TE JONG OM TE LEREN

Een veelgehoord idee is dat kleine kinderen te jong zijn voor lessen over racisme. Maar onderzoek laat zien dat kinderen al tussen hun tweede en vierde levensjaar **onbewuste vooroordelen** ontwikkelen.[14] Vaak hebben leerlingen op de basisschool al voorkeuren en nemen ze **stereotype** beelden over.[15] Dit betekent dat ze verschillen in **etniciteit** en huidskleur onderscheiden en er onbewuste ideeën aan koppelen.[16] Het is daarom des te belangrijker om onderwerpen als racisme en vooroordelen al op jonge leeftijd onder de aandacht te brengen. Hoe eerder, hoe beter. De vraag is niet of, maar hoe.

De keuze om wel of niet over racisme te praten is ook een kwestie van **privilege**. In (vaak Witte, bevoorrechte) kringen waar het idee leeft dat kleine kinderen 'te jong' of 'te onschuldig' zijn om over racisme te leren, wordt voorbijgegaan aan het feit dat alle kinderen opgroeien in een wereld met racisme. Vooral Witte ouders en verzorgers zeggen het niet noodzakelijk te vinden om kinderen uit te leggen wat racisme is en wat Wit-zijn betekent in onze wereld. Bij Zwarte gezinnen en gezinnen van Kleur ligt dit anders. Veel van hen voelen zich gedwongen om kinderen al vroeg voor te bereiden op mogelijk racisme. Gesprekken die zij voeren met hun kinderen gaan vaak over veiligheid en bescherming, interpersoonlijke omgangsvormen en scenario's voor interacties met politie en andere autoriteiten.[17]

Uiteindelijk krijgt ieder kind, bewust of onbewust, ongeacht afkomst of achtergrond, vroeg of laat te maken met vooroordelen. Het is van belang dat kinderen zich veilig voelen op school zodat zij erover kunnen praten. Leraren en onderwijzers hebben tot taak om de ervaringen van elke leerling serieus te nemen. Zij dragen de verantwoordelijkheid om alert te zijn en in te grijpen bij vooroordelen en discriminatie. In de klas horen alle kinderen zich gezien en gesteund te voelen, zodat zij vrij zijn om te leren, te groeien en zich te ontwikkelen. Met deze handreiking leer je hoe we zo'n plek samen kunnen creëren!

3.4 AFKOMST, HUIDSKLEUR EN ETNICITEIT

Veel van de informatie in deze handreiking is gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek uit de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Dit wil niet zeggen dat racisme vooral of alleen daar een probleem is. Juist ook

in Nederland zijn racisme en discriminatie hardnekkige en structurele problemen.[18] In Nederland is lange tijd relatief weinig geïnvesteerd in onderzoek en beleid op dit gebied. Pas in de laatste jaren is er meer aandacht en financiële steun gekomen voor zowel wetenschappelijk onderzoek als de praktische aanpak van racisme en discriminatie.

De kennis en oefeningen in deze handreiking zijn aangepast aan de situatie in Nederland. Daarom gebruiken wij voor de Engelstalige termen race en racial equality bewust geen letterlijke vertaling. In plaats daarvan kiezen wij voor 'afkomst, huidskleur en etniciteit' en **gelijkwaardigheid** van mensen met verschillende achtergronden. Daar hebben we meerdere redenen voor. '**Ras**' is een sociaal en historisch construct. Het is geen biologische werkelijkheid, maar een door mensen bedacht idee.[19] De term heeft diepe sporen in systemen die mensen ongelijk behandelen op basis van huidskleur of afkomst.

We willen dit bedachte onderscheid tussen mensen niet versterken, maar juist doorbreken. Voor veel Zwarte mensen klinkt het woord 'ras' bovendien vernederend en beledigend. Alleen dat is al genoeg reden om het woord niet te gebruiken.

3.5. ANTIRACISME EN GELIJKWAARDIGHEID

In gesprekken over **antiracisme** en het streven naar gelijkwaardigheid tussen mensen van verschillende achtergronden, lopen de termen soms door elkaar. Begrijpelijk, ze lijken op elkaar, maar toch betekenen ze niet hetzelfde. Wat is het verschil tussen antiracisme en gelijkwaardigheid?

Antiracisme houdt in dat je racisme herkent én actief ingrijpt wanneer je met racisme wordt geconfronteerd, of het nu gaat om een opmerking in de klas, een grap op het schoolplein of uitsluiting bij een groepsproject. Ook gaat het over uitspreken of ingrijpen bij onderadvisering, stereotypering in lesmateriaal, discriminatie bij werving en selectie of andere uitingen van racisme binnen het onderwijssysteem. Dus niet alleen zichtbare incidenten of gedrag van individuen aanpakken, maar ook minder opvallende patronen in systemen.

Streven naar gelijkwaardigheid gaat nog een stap verder. Dat betekent dat je je inzet om de systemen, structuren en denkpatronen te herkennen die alle vormen van ongelijkheid in stand houden, ook als er op het eerste gezicht niets 'mis' lijkt. Het is een actieve houding waarbij je niet alleen reageert op onrecht, maar ook bijdraagt aan het creëren van een rechtvaardige omgeving waarin élke leerling zich veilig en gezien voelt, ongeacht **genderidentiteit**, seksuele diversiteit, religie, beperking, afkomst of huidskleur. Het vraagt een bewuste inzet om rechtvaardigheid en gelijke kansen te bevorderen, in én buiten het klaslokaal. In het volgende deel van de handreiking leer je hoe je hier actief aan werkt. Het is een proces met een route: van kijken naar wat je al weet en doet, naar een solide basis leggen voor je lespraktijk, om van daaruit in de klas met je leerlingen door te leren en te groeien. Laten we samen verder gaan!

BEKIJK HET ZO:

Als twee atleten dezelfde afstand afleggen in een race en na het startsignaal gelijktijdig vertrekken, zouden we het een eerlijke race noemen met een eerlijke winnaar. Maar wat als één van hen gezond is, terwijl de ander lichamelijke problemen heeft? Wat als de één zich de beste voorbereiding kon veroorloven, terwijl de ander daar geen financiële middelen voor had? Wat als iemand in een rolstoel zit, of vanwege discriminatie minder goede kansen meekreeg in het leven? Kunnen we dan nog steeds spreken van een eerlijke race? Met **equity** worden manieren gezocht die een echt eerlijke race bevorderen. Aan alle deelnemers dezelfde middelen verstrekken bijvoorbeeld, of een aparte race organiseren voor mensen met een lichamelijke beperking. Bij equity staat de uitkomst niet vast. Wel wordt er gezocht naar een eerlijke start, zodat iedereen evenveel kans maakt op hetzelfde succes, ongeacht factoren als huidskleur, beperking, genderidentiteit, afkomst of financiële situatie.
.

4. BEGIN BIJ JEZELF

Een noodzakelijke eerste stap in werken aan **antiracisme** is stilstaan bij jezelf. Dit deel van de handreiking draait daarom om **zelfreflectie**, wat inhoudt dat je de tijd neemt om na te denken over je eigen ideeën en gedrag. Hoe zie jíj onderwerpen als ongelijkheid, uitsluiting en **racisme** eigenlijk? Wat weet je al? Wat doe je met die kennis? Waarover zou je meer willen leren?

4.1 OEFENING VOOR ZELFREFLECTIE

De Amerikaanse docent en antiracisme-trainer Jane Elliott[20] ontwierp een vragenlijst ("Commitment to Combat Racism") om mensen aan het denken te zetten over racisme. Wij hebben deze vragenlijst aangepast voor docenten en leerlingen in Nederland. Je kunt je door de oefening op de volgende pagina laten begeleiden op deze ontdekkingsreis.

Neem rustig de tijd om na te denken over elke vraag. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Het gaat niet om prestatie of score. Het gaat erom dat je eerlijk bent tegen jezelf, zodat je meer te weten komt over jezelf.

Mijn inzet tegen racisme

Beantwoord de volgende vragen voor jezelf. Je hoeft de antwoorden niet te delen met anderen. Het doel is dat je bewust nadenkt over de onderwerpen, over dingen die je al doet en over wat je nog meer kunt doen om bij te dragen aan gelijkheid en respect voor iedereen.

Je kunt antwoorden met:

V Ja
– Nee
X Weet ik niet /Nog nooit over nagedacht

1. Probeer ik meer te leren over racisme, bijvoorbeeld door erover te praten, te lezen of te luisteren? ☐
2. Denk ik na over mijn eigen gedrag en of ik (onbewust) vooroordelen heb? ☐
3. Vermijd ik actief woorden of grappen om anderen niet te kwetsen? ☐
4. Zeg ik er iets van of doe ik iets als ik een racistische opmerking of grap hoor? ☐
5. Ik ben tegen racisme maar ik besef mij ook dat ik bijdraag aan racisme zolang ik niet anti-racistisch ben. ☐
6. Valt racisme in tv-programma's, reclames of nieuws me tegenwoordig meer op? ☐
7. Dien ik klachten in tegen politieke uitspraken, programma's of reclames die ik als racistisch ervaar? ☐
8. Organiseer ik gesprekken of activiteiten om racisme of andere vormen van **discriminatie** zoals seksisme of transhaat te bespreken en tegen te gaan? ☐
9. Zoek ik informatie over politici en hun standpunten over gelijkheid en discriminatie voordat ik op hen stem? ☐
10. Kijk ik naar hoe mijn school omgaat met onderwerpen als racisme en discriminatie in de lessen en activiteiten? ☐
11. Geef ik tijd of donaties aan organisaties die zich inzetten tegen racisme, seksisme of discriminatie? ☐
12. Probeer ik producten te kopen bij bedrijven die eerlijk en respectvol omgaan met mensen, dieren en milieu? ☐
13. Raakt antisemitisme of homohaat mij meer dan anti-zwart racisme? ☐
14. Daag ik mezelf uit om actiever te worden in het bestrijden van discriminatie en racisme? ☐
15. Besef ik dat leerlingen vooroordelen meekrijgen door wat ze leren op school en bij mij in de klas? ☐
16. Heb ik afstand genomen van groepen of organisaties die anderen uitsluiten op basis van huidskleur, geslacht, leeftijd of religie? ☐
17. Lees ik boeken of tijdschriften over andere culturen en deel ik deze met vrienden of familie? ☐
18. Probeer ik woorden of zinnen te leren in een taal die andere mensen in mijn omgeving spreken? ☐

.

LATEN WE NU EVEN STILSTAAN BIJ JE ANTWOORDEN.

- **Waren er vragen die je confronterend of spannend vond?**
  Welke, en waarom?
- **Waren er antwoorden waarbij je je misschien trots, schuldig, lui, onzeker of juist gemotiveerd voelde?**
  Wat voelde je, waar voelde je dat en waardoor ontstond dat gevoel denk je?
- **Heb je door de vragen nieuwe ideeën gekregen over wat je kunt doen tegen racisme?**
  Welke ideeën, en waarmee zou je kunnen beginnen?
- **Waren er vragen die je lastig vond, of misschien overdreven?**
  Wat zou je helpen om toch verder te gaan met leren?

4.2 ANTIRACISME EN JIJ

Opkomen tegen racisme houdt in dat je altijd goed blijft nadenken over jezelf. Wat is je doel met je werk aan antiracisme? Wat zijn je beweegredenen? Over welke zaken voel je je onzeker? Welke aspecten kun je verder ontplooien? Houd daarbij steeds in gedachten dat het bij antiracisme niet gaat om je beter voelen over jezelf, maar om racisme tegengaan – in de samenleving én in jezelf. Dus niet om schouderklopjes voor jezelf, maar om doen wat juist is.

Antiracisme betekent dat je inziet hoe oneerlijk sommige dingen gaan in de wereld, hoe jij onbewust en ongewenst beïnvloed bent door racisme, en dat je racisme (deels) geïnternaliseerd hebt. Antiracisme houdt in dat je bewust onderzoekt hoe diep anti-Zwart racisme geworteld is, ook in jezelf. Daar hoort bij dat je bereid bent om dingen aan én af te leren, zodat je stappen kunt nemen om racisme echt aan te pakken.

Werken aan antiracisme is niet makkelijk. Je ontdekt soms iets over jezelf of over de wereld dat confronterend voelt of je een schuldgevoel geeft. Dit kan pijnlijk en verwarrend zijn, maar het hoort erbij. Zulke gevoelens en ontdekkingen zijn een belangrijk onderdeel van het bewustwordingsproces. *We kunnen de dingen om ons heen alleen veranderen als we ook eerlijk naar onszelf durven kijken.*

Bovendien: je staat er niet alleen voor! Om je heen zijn er andere mensen, activisten, schrijvers en BN'ers die al strijden tegen racisme en ongelijkheid. Veel van wat jij voelt en ontdekt hebben zij ook meegemaakt. Luisteren naar hun verhalen kan je steun geven en helpen om samen verder te komen.

Iedereen kan meedoen, dus jij ook! Je draagt bij door meer te leren, alert te blijven en je uit te spreken. Maak keuzes vanuit een gezamenlijk streven naar rechtvaardigheid voor iedereen.

4.3 MAAK HET WAAR: VIER PRAKTISCHE STAPPEN

Nu je een beeld hebt van hoe je er zelf voor staat, is het tijd om theorie en praktijk dichter bij elkaar te brengen. Hieronder vind je vier praktische stappen voor een concrete basis die berust op zelfkennis en persoonlijke groei. Dit zijn ze:

Stap 1: Herken je eigen (onbewuste) vooroordelen
Stap 2: Omgaan met je eigen gevoelens en vooroordelen
Stap 3: Luister naar andere meningen en verhalen
Stap 4: Stel kritische vragen aan jezelf

Stap 1: Herken je eigen (onbewuste) vooroordelen

Zoals gezegd begint **antiracistisch** onderwijs in belangrijke mate met het onder ogen te komen van je eigen (onbewuste) vooroordelen. Al vanaf jonge leeftijd ontwikkelt ieder mens op allerlei manieren vooroordelen. Deze bepalen voor een groot deel hoe iemand tegen de wereld aankijkt. Veel mensen doen hun best om stereotiepe ideeën in zichzelf tegen te gaan, maar **onbewuste vooroordelen** zijn soms moeilijk te herkennen. Er bestaan allerlei toetsen die hierbij kunnen helpen. De eerste oefening van deze handreiking is er één. Ook online zijn er allerlei toetsen te vinden. Zie bijvoorbeeld **https://rijksoverheid.onbeperktedenkers.nl/vooroordelentest/start** of **https://implicit.harvard.edu/implicit/takeatest.html.**

Soms voelt een Wit persoon zich aangevallen. Als reactie schiet deze persoon meteen in de verdediging, bijvoorbeeld als die persoon op een uitspraak of handeling wordt gewezen die racistisch is. De antiracistische term hiervoor is "White fragility" ofwel **Witte fragiliteit**.[21] De term verwijst naar situaties waarin Witte mensen, als iemand ze aangespreekt op racisme, *fragiel* oftewel emotioneel, ontkennend of hevig verontwaardigd reageren, en niet op de uitspraak of het gedrag in kwestie ingaan of reflecteren.

Deze reacties komen weliswaar veel voor, maar staan het voeren van een eerlijk gesprek in de weg. Het is belangrijk om dit in te zien. Zo'n reactie kan een ander nog meer pijn doen en bovendien het gevoel geven dat bepaalde ervaringen met racisme er (weer) niet toe doen of meetellen.

Nogmaals: het is niet erg dat je niet alles weet en soms fouten maakt. Het is veel belangrijker om bereidheid te ontwikkelen om te luisteren, te leren, en je voor te nemen om het een volgende keer anders aan te pakken. Die bereidheid begint bij jezelf.

ENKELE VOORBEELDEN VAN DEFENSIEVE REACTIES:

- Zeggen dat je het 'niet zo bedoelt'
- Zeggen dat je juist heel 'open-minded' bent
- Huilen of jezelf als slachtoffer voordoen ('White tears')
- Stellen dat jij zelf ook achtergesteld bent en dus geen vooroordelen kan hebben
- 'Tone-policing:' reageren op hóe iemand iets zegt, in plaats van op de boodschap
- Ongerelateerde voorbeelden geven om aan te tonen dat je niet racistisch bent
- Benadrukken dat racisme op een andere plek of in een andere periode veel erger was
- Zeggen dat Witte mensen (vooral mannen) tegenwoordig 'ook helemaal niks meer goed kunnen zeggen of doen" of 'niks meer mogen zeggen'
- Het commentaar overdreven noemen: 'tegenwoordig is alles racisme'
- Erbij halen dat andere culturen nog steeds slavernij kennen, ermee begonnen zijn of 'ergere dingen' doen

DEZE SIMPELE MANIEREN VAN REAGEREN HELPEN WÉL:

- Luisteren
- Even rustig ademhalen
- Reflecteren
- Open, niet-verwijtende vragen stellen om de situatie beter te begrijpen (en het voortaan beter te doen)
- Jezelf de ruimte geven om te leren
- Excuses aanbieden

Stap 2: Omgaan met je eigen gevoelens en vooroordelen

Het proces dat je aangaat met de zoektocht naar eigen (onbewuste) vooroordelen is belangrijk. Het is dapper werk, want het kan allerlei gevoelens naar boven brengen. Misschien voel je boosheid opkomen, ben je teleurgesteld, voel je je aangevallen, of ben je juist bezorgd. Het is goed om stil te staan bij je emoties. Als je weet welke emoties je ervaart, zul je er beter mee om kunnen gaan en kun je bewust besluiten wat je ermee wil doen.

Let wel: als je emotioneel wordt bij het ontdekken van je eigen vooroordelen, ga dan niet meteen naar anderen voor geruststelling of troost — vooral niet mensen die zelf racisme ervaren. Het is niet hun taak om jouw ongemak te verzachten. Door bij jezelf te blijven en jezelf eerst af te vragen wat je precies voelt, leer je je eigen gevoelens beter begrijpen. Hierdoor wordt het ongemak draaglijker, wat weer helpt om sterker te worden.

In onze wereld geldt Wit-zijn meestal als de (officieuze) norm. Dit beïnvloedt onze manier van denken, óók als we dat zelf niet doorhebben. Daardoor kan het voorkomen dat je terloops iets zegt of doet (per ongeluk of expres) dat een ander kwetst. Het is belangrijk om te leren herkennen wat je verkeerd hebt gedaan en om er verantwoordelijkheid voor te nemen. Met het streven om het in de toekomst niet meer te doen.

Niemand is volledig vrij van racistische gedachten of reacties. Dat betekent niet dat je een ‘slecht’ mens bent, maar wel dat het belangrijk is om kritisch naar je eigen ideeën te blijven kijken. Ook als je bent opgegroeid in een grote stad, een **multiculturele** buurt of als je dierbaren hebt met een andere culturele of etnische achtergrond is het waardevol om je te blijven ontplooien. Reflecteer regelmatig op wat je zegt en doet. Zo bouw je op een duurzame manier mee aan een eerlijkere samenleving — voor iedereen!

Stap 3: Luister naar andere meningen

Een andere praktische stap die je kunt zetten is je verdiepen in literatuur, nieuws, podcasts of andere mediaproducties van Zwarte makers en makers van Kleur. Lees mee met discussies over racisme, volg wat er in het nieuws gebeurt en luister naar stemmen die je minder vaak hoort in de media. Als je iets tegenkomt dat gerelateerd is aan racisme en waarover je nog niet veel weet, grijp dan de kans om er meer over te leren. Zo leg je een betere, meer open en rechtvaardige kennisbasis in jezelf.

Stel, je leest iets over studenten die uit protest een standbeeld willen verwijderen van een koloniaal figuur. Je herkent de naam van een geschiedenisles, maar meer als een beroemd of belangrijk persoon. In eerste instantie lijkt het je misschien onzin om beelden van ‘helden’ uit het verleden weg te halen, alleen maar omdat we vandaag anders tegen hun daden aankijken. Zo’n eerste gedachte is een goede aanleiding om je verder in de kwestie te verdiepen.

Neem de tijd om de demonstrerende studenten te horen en écht te luisteren naar wat er volgens hen aan de hand is. Wat is hun verhaal? Wat is hun kennis over die persoon? Waar denken zij dat het beeld voor staat? Je leert beter begrijpen en inzien waarom zij deze kwestie belangrijk vinden. Zelfs als je het nog steeds niet met hen eens bent, doe je inzichten op van hun standpunten. Zo ontdek je meer over hoe geschiedenis en racisme met elkaar verbonden zijn.

We kunnen allemaal de gaten in onze kennis leren herkennen en ontdekken waar aanvulling en nuancering nodig is. Misschien denk je wel eens: ‘Waarom moet tegenwoordig alles altijd over racisme gaan? ‘Of waarom moet nu alles woke zijn?” Laat juist zo’n reactie je inspireren om open te blijven en je af te vragen: ‘Wat weet ik nog niet? Wat mis ik?’ Werken aan een rechtvaardigere samenleving houdt ook in dat we durven luisteren naar dingen die misschien minder goed in ons straatje passen. Hoe beter je die gevoelens leert tolereren, hoe meer je zult begrijpen, en hoe beter je in staat bent om anderen, zoals je leerlingen, hetzelfde te leren doen.

LET OP:

Het is evengoed niet de bedoeling dat je je Zwarte vrienden, klasgenoten of collega’s met al je vragen en nieuwsgierigheid belaagt. Je kunt veel leren door zelfstandig op onderzoek uit te gaan. Je kunt speuren naar podcasts, boeken, video’s en artikelen op internet. Heel veel informatie is gratis en makkelijk te vinden.[22] Houd in gedachten dat het niet de taak is van degenen die zelf racisme ervaren om anderen hierover te onderwijzen. Je kunt natuurlijk altijd vragen stellen, maar neem eerst zelf initiatief.

TIP!

Lees verder over het begrip ‘**woke**’ in de begrippenlijst voor extra verdieping

Stap 4: Stel jezelf kritische vragen

Het onder ogen komen van je eigen vooroordelen over huidskleur, afkomst en etniciteit, is werk waarmee je nooit helemaal ‘klaar’ bent. Daarom adviseren wij je een open

houding en hierbij ook mildheid (empathie) te betrachten naar jezelf. Er blijft altijd ruimte om verder te groeien, meer te leren en beter te worden in hoe je omgaat met anderen. En al voelt het soms moeilijk of zwaar: geef niet op. Weet dat je niet alleen bent en dat het juist goed is om je steeds te blijven afvragen waarop je mening over anderen is gebaseerd.

Naast het nadenken over je eigen gedrag en ideeën, is het ook belangrijk om te bekijken hoe jouw ideeën zich verhouden tot hoe de samenleving functioneert. Dan zie je wellicht dat sommige regels, gewoontes of structuren zo geordend zijn, dat ze in feite een oneerlijk, racistisch systeem in stand houden, ook al valt het vaak niet direct op.

Zulke vragen koppelen jouw persoonlijke groei aan wat er gebeurt in de maatschappij. Dit is precies hoe antiracistisch denken en antiracistisch doen samenkomen. Zo bouw je stap voor stap mee aan een eerlijkere en veiligere wereld voor iedereen. Dit is goed werk!

“Als we vandaag onderwijzen zoals gisteren, beroven we onze kinderen van morgen.”

– John Dewey –

HET KAN HELPEN OM JEZELF KRITISCHE VRAGEN TE BLIJVEN STELLEN, ZOALS:

- Hoe denk ik eigenlijk over mensen die anders zijn dan ik?
- Waar komen mijn ideeën vandaan? Waar berusten ze op?
- Kloppen mijn ideeën eigenlijk wel?
- Welke keuzes maak ik — en wie heeft daar baat bij of last van?
- Hoe open-minded is mijn omgeving?
- Wat voor obstakels/weerstand kom ik tegen als ik me kritisch(er) opstel?
- Wat zie ik gebeuren op school of in mijn buurt dat oneerlijk is?
- Wat kan ik doen om dat te veranderen?

5. VIER PRINCIPES VOOR IN DE KLAS

Gefeliciteerd! Nu je de eerste fase van zelfreflectie hebt doorlopen, is het tijd om verder te gaan met werk in de klas. Hieronder staan vier **antiracistische** principes om je klas mee te transformeren. In de uitleg die erop volgt, vind je handige richtlijnen voor de dagelijkse praktijk.

Principe 1: Begrijp racisme als een systeemprobleem
Principe 2: Wat telt is de impact en hoe het voelt, niet hoe het is bedoeld
Principe 3: Bekijk rechtvaardigheid door een antiracistische lens
Principe 4: Benadruk belangrijke Zwarte personen en personen van Kleur

De Racial Justice in Education Resource Guide van de Amerikaanse onderwijsorganisatie National Education Association (NEA) staat vol waardevolle adviezen over racisme en ongelijkheid. Hoewel de inhoud van de NEA-gids gericht is op docenten in de Verenigde Staten, biedt de informatie een goed perspectief op overeenkomsten (en verschillen) met racisme in Nederland. Hetzelfde geldt voor het Schotse onderwijscollectief The Anti-Racist Educator (https://www.theantiracisteducator.com). Veel van hun lessen zijn ook toepasbaar in de Nederlandse context. De vier antiracistische principes zijn grotendeels gebaseerd op deze twee bronnen.

Principe 1: Begrijp racisme als een systeemprobleem
In westerse landen zoals Nederland, de Verenigde Staten en het Verenigd-Koninkrijk, wordt **racisme** voornamelijk gepresenteerd als openlijke haat of opzettelijke, bewuste vooroordelen van Witte mensen tegenover Zwarte mensen of andere **gemarginaliseerde groepen (‘minderheden’)**. Ook in de media gaan berichten over racisme overwegend over extreme en schokkende gebeurtenissen. Hierdoor lijkt het alsof racisme vooral iets is dat zich uit in gewelddadig gedrag tussen mensen onderling. Maar dit is zeker niet het hele verhaal. [23]

De meeste vormen van racisme zijn veel minder zichtbaar. Ze bevinden zich onder de oppervlakte, op het systeemniveau, waar ze onopvallend zijn verstrengeld en verweven met maatschappelijke structuren. Dit wordt *systemisch racisme*, of *institutioneel* racisme genoemd. Het duidt erop dat bepaalde regels en gewoontes, soms indirect, ongelijkheid in de samenleving creëren en in stand houden. Dit beperkt de mogelijkheden van Zwarte mensen en **mensen van Kleur**, omdat zij hierdoor stelselmatig minder kansen krijgen. Dit kan voor Zwarte mensen en mensen van Kleur traumatisch zijn. Het gaat om structurele discriminerende praktijken die plaatsvinden bij overheidsorganen en andere bestuurlijke systemen.

Als we een écht rechtvaardige samenleving willen creëren waarin iedereen gelijke kansen heeft, moeten we de

volledige realiteit van racisme onder ogen durven komen. Dit doe je door niet alleen te kijken naar losse of extreme incidenten, maar juist ook naar systemen en onderliggende structuren.

IN NEDERLAND ZIEN WE SYSTEMISCH RACISME BIJVOORBEELD TERUG IN:

- **Etnisch profileren**, zoals bij grenscontroles[24] en door de politie.[25]
- Het gebruik van **discriminerende algoritmes** door de overheid (zoals in het toeslagenschandaal).[26]
- **Ongelijke behandeling** binnen overheidsorganisaties, zoals bij het ministerie van Buitenlandse Zaken.[27]
- **Kansenongelijkheid**[28] in het onderwijs: uit onderzoek van het CBS blijkt dat er ook binnen het onderwijs sprake is van kansenongelijkheid. Een voorbeeld daarvan is de onderadvisering van kinderen met (ouders met) een 'niet-westerse' migratieachtergrond.
- **Discriminatie** in domeinen als de gezondheidszorg,[29] de arbeidsmarkt[30] en de woningmarkt.[31]

.

STEL JE VOOR:

We zijn allemaal vissen die rondzwemmen in het water. Als we racisme en ongelijkheid leren begrijpen, zien we dat het niet alleen aan een paar andere vissen ligt — het zit in het water zelf. We worden omringd door een samenleving met systemen die zo zijn ontwikkeld dat ze, vaak zonder dat we het doorhebben, ongelijkheid in stand houden.

Om racisme te leren begrijpen als systeemprobleem, is het noodzakelijk om te onderzoeken waar maatschappelijke ongelijkheid uit voortkomt. Dit houdt in dat je, het liefst samen met anderen, regels, denkwijzen en gewoontes onder de loep neemt die er mogelijk voor zorgen dat bepaalde groepen mensen steeds weer worden buitengesloten.

Een voorbeeld: soms verneem je in de media een verhaal over een Zwart persoon of iemand met een migratieachtergrond die het ver heeft geschopt. Sommige mensen zien deze verhalen als bewijs dat iedereen met een vergelijkbare achtergrond hetzelfde zou moeten kunnen. Maar zo werkt het natuurlijk niet, ook niet voor Witte mensen. Bovendien houdt dit type denken de misvatting in stand dat structureel racisme niet bestaat en dat mensen van Kleur zich moeten bewijzen of moeten uitblinken om onderdeel te mogen zijn van de samenleving.

Door een antiracistische bril op te zetten en racisme te beschouwen als systeemprobleem, leer je zulke momenten beter herkennen. Je leert vragen te stellen als: welke barrières heeft deze persoon moeten overwinnen? Waar kwamen die eigenlijk vandaan? Wat voor obstakels waren dat? Waarom is deze persoon vanuit diens gemeenschap de eerste in deze functie? Waarom lopen vooral Zwarte mensen en mensen van Kleur tegen dit soort problemen aan?

Docenten kunnen er samen met hun leerlingen een gewoonte van maken om alert te blijven op ingesleten structuren van ongelijkheid die iemands dagelijks leven beïnvloeden. Zo leren leerlingen herkennen hoe bepaalde ideeën en beelden over groepen mensen steeds opnieuw worden doorgegeven in de samenleving. Door samen kritische vragen te stellen, ontwikkelen leerlingen (en docenten) een antiracistische houding. Dit leidt niet alleen tot meer eerlijkheid en zorgzaamheid in omgang met elkaar, maar geeft ook een belangrijk voorbeeld aan andere docenten, ouders en betrokkenen. Het laat zien hoe scholen kunnen bijdragen aan een samenleving waarin rechtvaardigheid en **gelijkwaardigheid** centraal staan voor iedereen.

Let op: In gesprekken over racisme nemen niet alle leerlingen dezelfde positie in. Leerlingen die zelf ervaring hebben met racisme kunnen emotioneel of overbelast raken. Leerlingen die **privileges** hebben kunnen juist defensief of ongemakkelijk reageren. Voor docenten is het belangrijk om deze verschillende gevoelens te erkennen en om gesprekssituaties zo te begeleiden dat alle leerlingen zo veilig mogelijk kunnen deelnemen, zonder dat leerlingen uit gemarginaliseerde groepen de rol van 'uitlegger' of 'spreekbuis' krijgen.

Principe 2: Wat telt is hoe het voelt, niet hoe het is bedoeld

Een belangrijke manier om racisme beter te leren begrijpen, is om meer aandacht te besteden aan de gevolgen van woorden, daden of regels dan aan de intentie erachter. Iemands bedoeling kan goed zijn, maar als de daden van die persoon iemand toch schade toedoen, dan telt dát het meest. Hoe het voelt is belangrijker dan hoe het is bedoeld. Racisme heeft reële consequenties in het leven van echte personen. Daar dient onze aandacht op gericht te zijn. Want het doet ook pijn als je per ongeluk op iemands tenen gaat staan, toch? Je zegt in zo'n geval sorry, ook als het niet je bedoeling was om de ander pijn te doen. Wat je zeker niet doet is op iemands tenen blijven staan, omdat je het niet zo bedoelde. Je haalt je voet weg en laat je verdere acties je ware intentie weergeven.

Wat iemand precies denkt of voelt is onmogelijk om te weten. Maar iemands daden zijn meestal wél zichtbaar. We kunnen gedrag van mensen observeren en naar de gevolgen kijken. Op grond daarvan kunnen we mensen verantwoordelijk houden voor hun daden, wat vooral belangrijk is als ze veel macht of invloed hebben, zoals schoolleiders, werkgevers of politici.

Vergelijkbaar zijn verhalen in de media waarin de nadruk ligt op of een publiek figuur oprecht spijt heeft van **racistisch** gedrag, of misschien alleen maar doet alsof. Sommige mensen vinden dit soort speculaties misschien interessant, maar je schiet er weinig mee op. Het heeft veel meer zin om te kijken naar hoe verschillende mensen het racistische gedrag hebben ervaren.[32] Zijn de gevolgen verschillend voor verschillende groepen? Zie je dat sommige groepen vaker dit soort nadelen ondervinden? Dit zegt veel meer over de situatie dan iemands mogelijke bedoelingen.

Er zijn ook mensen die zeggen dat huidskleur, afkomst of etniciteit er tegenwoordig niet meer toe doen, omdat we vandaag de dag leven in een '**multiculturele**', '**tolerante**', '**kleurenblinde**' en '**post-raciale**' maatschappij waarin discriminate niet langer bestaat en daarom niet besproken hoeft te worden. Maar als je kijkt naar wie het bijvoorbeeld moeilijker heeft om een stageplek te vinden of werk, of wie vaker door de politie wordt aangehouden,[33] dan zie je dat racisme nog steeds een rol speelt. Focussen op racisme is juist nodig om de voortdurende ongelijkheid te begrijpen én te bestrijden.

Door de focus te leggen op het gedrag zelf en wat het heeft gedaan, in plaats van op de bedoelingen erachter, komt de schade die is toegebracht voorop te staan. Zo wordt het mogelijk om fouten te herstellen en ervan te leren. Iedereen maakt weleens een fout of kan zonder nadenken iets zeggen dat toch racistisch is, ook al is het niet zo bedoeld. Als iemand je hierop attent maakt, probeer dan rustig te luisteren naar hun verhaal en je aandacht niet te verschuiven naar jouw boosheid of verdriet om de kritiek. Zo leer je wat je kunt verbeteren. Het is niet leerzaam om langer bezig te zijn met uitleggen dat je het niet zo bedoelde, dan met luisteren naar wat de ander heeft ervaren. Voorkom dat je je schuldig maakt aan **Witte fragiliteit**.

[**Ter herinnering:** Gedurende het proces van het afleren van racisme, kan het voorkomen dat iemand je er toch van beschuldigt dat je (nieuwe) gedrag racistisch overkomt. Ook op zo'n moment is het belangrijk om jezelf eraan te herinneren dat een open houding een belangrijke factor is in het ontwikkelen van **antiracisme**. Probeer empathie te voelen voor de persoon. Het heeft geen zin om je eindeloos te blijven afvragen of de kritiek wel of niet terecht was. Kritiek op je gedrag kan lastig zijn, maar het is geen verwerping van jou als persoon. Het gaat erom dat je openstaat voor wat je hoort en je best blijft doen. Fouten maken hoort bij het leerproces.]

TIP!
Lees verder over het begrip '**cancelcultuur**' in de begrippenlijst voor extra verdieping

LET OP:
Persoonlijke ervaringen met racisme van leerlingen kunnen anderen inzicht geven, maar het delen van die ervaringen mag nooit een vereiste worden in de les. Het is niet de bedoeling dat leerlingen uit gemarginaliseerde groepen de rol van 'spreekbuis' of 'onderwijzer' toebedeeld krijgen. Benadruk daarom dat ervaringen delen altijd vrijwillig is, en dat iemands eigen verhaal geen algemeen verhaal is. Bescherm je leerlingen tegen hertraumatisering. Bied bijvoorbeeld alternatieven zoals anonieme verhalen, teksten, casussen of historische voorbeelden.

Principe 3: Bekijk rechtvaardigheid door een antiracistische lens

Rechtvaardigheid door een antiracistische lens bekijken, houdt in dat je bewust let op hoe racisme meespeelt in je mening over een bepaald onderwerp, nieuwsbericht, schoolopdracht, of discussie. Je krijgt zo meer oog voor uitsluiting die op meerdere vlakken tegelijk plaatsvindt. Dit maakt het makkelijker om samen met anderen te werken aan **inclusieve** strategieën en oplossingen.

Niet alleen mensen met conservatieve opvattingen proberen stemmen die om rechtvaardigheid vragen stil te krijgen. Ook binnen progressieve groepen is er druk om gesprekken over racisme te vermijden, meestal omdat het onderwerp volgens sommigen te gevoelig ligt of te veel verdeeldheid zaait. Daarom is het belangrijk om racisme steeds op een duidelijke en zorgvuldige manier onder de aandacht te brengen.

Dit betekent ook dat je racisme leert verbinden met andere factoren die iemands leven beïnvloeden, zoals gender, financiën, eventueel vluchtverleden, of seksuele oriëntatie. Dit noemen we **intersectionaliteit**, een term die in 1989 werd geïntroduceerd door de Amerikaanse professor Kimberlé Crenshaw.[34] Als we de kruispunten van onrecht bekijken, leren we beter begrijpen hoe verschillende vormen van uitsluiting zich tot elkaar verhouden en elkaar kunnen versterken. Als we rekening houden met de verschillende vormen van discriminatie die iemands leven doorkruisen, kunnen we gerichter werken aan rechtvaardigheid. Dit vergroot inzicht en empathie voor andermans ervaringen.

Een voorbeeld: is het je weleens opgevallen dat we in Nederland en andere westerse landen allerlei huids-kleuren benoemen, behalve Wit? Hoe denk je dat dat komt? Zou het zo zijn dat Witheid onbewust nog steeds geldt als de norm?

Als we op een productieve manier over racisme willen praten, moeten we onze terughoudendheid over het woord 'Wit' los durven laten. Pas dan kunnen we verschillen en overeenkomsten ontdekken in hoe Witte mensen, Zwarte mensen en mensen van Kleur gevolgen van bijvoorbeeld financiële stress, genderdiscriminatie, kansenongelijkheid in het onderwijs, en seksisme ervaren. Zo krijgen we inzicht in hoe etniciteit, huidskleur, gender, **klasse**, seksuele oriëntatie, geloof, en andere sociale factoren zich tot elkaar verhouden.

Hoeveel mensen denken bij het lezen van de term "autochtone jongeren" aan niet-Witte Nederlanders? Al zijn veel jonge Zwarte Nederlanders en Nederlanders van Kleur en hun ouders in Nederland geboren en getogen, in het dagelijks leven worden zij zelden zo gezien. In taal en praktijk worden zij vaak niet als volwaardige Nederlanders behandeld. Bij Witte jongeren met een migratieachtergrond, daarentegen, wordt herkomst minder vaak benadrukt. Alleen al op grond van huidskleur worden mensen structureel anders bekeken, ingedeeld en benaderd.

Hoe beïnvloedt dit volgens jou gesprekken over maatschappelijke problematiek zoals armoede, succes op school, of toegang tot goede zorg?

Principe 4: Benadruk belangrijke Zwarte personen en personen van Kleur

Veel nieuwsberichten of gesprekken over racisme gaan over losse gebeurtenissen, waarbij het systemische of institutionele karakter van racisme onderbelicht blijft. Zo worden Zwarte mensen of mensen van Kleur, vaak onbewust, vooral als probleem of slachtoffer neergezet, terwijl Witte mensen bij gelijksoortige gebeurtenissen positiever worden geschetst.[35] Hierdoor worden **stereotypen** keer op keer bevestigd en verder verankerd.

Als stereotiepe beeldvorming steeds terugkomt, gaan mensen het normaal vinden om zo over anderen te praten of denken. Zij kunnen daardoor gaan geloven dat mensen van Kleur hun moeilijke situatie zelf hebben veroorzaakt. Zelfs mensen die zich inzetten voor rechtvaardigheid kunnen, als ze niet goed opletten, dit soort beelden blijven verspreiden.

Alleen door mensen écht te zien, in al hun ervaringen, kennis en kracht (en dus als veelzijdig en complex), leren we elkaar beter begrijpen en kunnen we dehumaniserende systemen tegengaan. Realistische, antiracistische verhalen over Zwarte mensen en mensen van Kleur gaan juist ook over hun veerkracht, creativiteit en wijsheid en over belangrijke bijdragen die Zwarte mensen en mensen van Kleur leveren aan de samenleving.

Maak ruimte in de klas voor verhalen over Zwarte leiders, denkers, kunstenaars of wetenschappers, zonder de nadruk te leggen op pijn of onderdrukking. Veel van deze verhalen worden (nog) niet verteld of blijven onderbelicht. Een betere verhouding met Witte verhalen die al worden verteld, geeft leerlingen een volledige en eerlijker (wereld)beeld en een diverser en inclusiever perspectief. Dit nodigt ook uit om kritisch na te denken over hoe verschillende groepen mensen worden afgebeeld in het nieuws of in de media.

TIP!
Als je een gastspreker uitnodigt van de brandweer of politie, uit de zorg of het bedrijfsleven, probeer dan Zwarte mensen of mensen van Kleur te vinden. Zo laat je leerlingen zien dat kennis en expertise in alle bevolkingsgroepen binnen de samenleving aanwezig zijn.

"Hoe je met kinderen over verschillen praat, beïnvloedt hoe zij naar andere mensen kijken en vooroordelen vormen."

– Jillian Emanuels –

Tips voor meer representatie in de klas:

1 Wat voor media gebruik jij eigenlijk? Denk eens na over verhalen die je leest en films of video's die je kijkt. Wat voor mensen spelen daarin een hoofdrol? Zien die mensen er meestal ongeveer hetzelfde uit? Of zit er brede variatie in? Welke andere informatiebronnen gebruik je? Wat zou je kunnen doen om je beeld te verbreden?

2 Verfris je blik op je interesses. Vind je geschiedenis interessant? Zoek dan eens iets op over een land of onderwerp dat je nog niet goed kent. Als je daarbij kunt aansluiten op de afkomst of achtergrond van leerlingen in de klas, is dat extra waardevol!

3 Gebruik verhalen en media van Zwarte auteurs. Dat kunnen boeken, filmpjes, artikelen, podcasts of pamfletten zijn, die speciaal zijn gemaakt voor en door Zwarte mensen. Als dit ongemakkelijk voelt, probeer dan te begrijpen waarom. Voelt het ongemakkelijk doordat je je aangesproken voelt of omdat het niet past in je wereldbeeld of zelfbeeld? Wuif dit niet weg, want ook al leven we onder hetzelfde dak, onze ervaringen kunnen enorm van elkaar verschillen. Dat je iets niet meemaakt of ervaart, betekent niet dat het niet bestaat.

4 Bestudeer de boekenkast in je klas. Lijken de hoofdpersonen uit die boeken op jouw leerlingen of juist helemaal niet? Zijn er boeken over verschillende culturen en perspectieven? Zijn er boeken met Zwarte hoofdpersonen, of met mensen van Kleur? Zijn er ook verhalen met mensen die queer zijn of een beperking hebben? Diversiteit en bredere representatie in kinderboeken is goed voor ieder kind.[36] Zorg dat er voor alle leerlingen in de klas boeken zijn waarin ze zichzelf (en de samenleving) kunnen herkennen. Zo laat je zien dat ieders verhaal ertoe doet. Kinderboeken die divers en inclusief zijn, leveren een bijdrage aan het voorkomen en afbreken van vooroordelen en schadelijke opvattingen.[37]

5 Geef ruimte aan andere verhalen. Verhalen waarmee leerlingen zich kunnen inleven in verschillende personages kunnen empathie in je klas versterken. Stimuleer je leerlingen bij spreekbeurten of werkstukken om historische figuren, uitvinders of leiders te kiezen met een andere achtergrond dan zijzelf. Geef hierin zelf het goede voorbeeld.

6. DE ANTIRACISTISCHE KLAS: BOUWEN AAN EEN VEILIGE RUIMTE

Naast het herkennen van (onbewuste) vooroordelen en het oefenen met een antiracistische manier van denken, is het belangrijk om van je klaslokaal een veilige omgeving te maken waarin leerlingen zich gesteund voelen en openlijk over **racisme** durven praten.

Dit houdt ook in dat je erop bent voorbereid om passend te reageren wanneer iemand in de klas een **racistische** opmerking maakt, als er iets racistisch in het lesmateriaal voorkomt, of als een leerling het onderwerp zelf aankaart. Een klas waarin ruimte is voor dit soort gesprekken bouw je niet in één keer op. Het vraagt dagelijkse aandacht en inzet. Het is belangrijk om al vóórdat er iets gebeurt te werken aan een open, zorgzame en veilige sfeer. Hieronder volgen praktische tips en ideeën die hierbij helpen.

IN DIT ONDERDEEL KOMEN AAN BOD:

- Antiracisme in de klas voor de dagelijkse praktijk
- Omgaan met vooroordelen en drempels
- Kijk naar je lespraktijk
- Ruimte maken voor zelfexpressie
- Verbind via cultuur
- Ideeën voor open en veilige klassengesprekken
- Vaak terugkomen op racisme, rechtvaardigheid en gelijkwaardigheid

6.1 ANTIRACISME IN DE KLAS VOOR DE DAGELIJKSE PRAKTIJK

Over racisme praten doe je meer dan één keer
Elke klas is anders en heeft een eigen sfeer en dynamiek. Als je van eerlijkheid en inclusiviteit prioriteiten maakt in de omgang met elkaar, en zero-tolerance beleid voert op pesten en discrimineren, zullen je leerlingen duidelijker voelen dat ze veilig zijn in de klas. Dat ze erbij horen en open kunnen spreken zonder dat vrijheid van meningsuiting hen een vrijkaart geeft om anderen te kwetsen of te stigmatiseren. Blijf onderwerpen als racisme, **discriminatie**, onrecht en gelijkheid bespreken en help leerlingen keer op keer om racisme te (h)erkennen. Zorg ervoor dat iedereen op een eigen manier kan bijdragen. Hoe zorg je voor een sociaal veilige sfeer in de klas? Stichting School en Veiligheid heeft hier veel over geschreven.[38]

Stel een duidelijke norm
Het is belangrijk om een duidelijke en positieve norm te stellen in de klas. Daardoor wordt in woord en daad duidelijk dat iedereen gelijkwaardig is, ongeacht huidskleur of achtergrond. Daarbij is het van belang dat je je altijd uitspreekt tegen discriminatie en leerlingen die discriminatie afkeuren of aankaarten bevestigt. Dit laat zien dat inclusiviteit een breed gedragen norm is binnen de klas en de school. Als het uitgangspunt is dat discriminatie helaas voorkomt, maar streng wordt afgekeurd, is de kans groter dat leerlingen en onderwijspersoneel hun best doen om niet te discrimineren. Zij gedragen zich dan naar 'de sociale norm'.[39]

Maak van empathie een gewoonte in de klas
Empathie[40] betrachten betekent dat je de ander behandelt hoe jij behandelt wil worden, als je in diens schoenen stond. Daardoor leer je de emoties van anderen beter begrijpen en er op een gepaste manier op te reageren. Hoe voelt iets voor die persoon? Hoe is het om die persoon te zijn? Empathie is extra belangrijk als iemand oneerlijk wordt behandeld, bijvoorbeeld vanwege huidskleur of afkomst. Het helpt hierbij om een verhaal (in welke vorm dan ook) over discriminatie vanuit het perspectief van de persoon die gediscrimineerd wordt te tonen. Op die manier kunnen leerlingen zich makkelijker verplaatsen in de situatie van de ander en dat kan weer leiden tot meer empathie en minder vooroordelen.[41]

Door echte, oprechte relaties op te bouwen met je leerlingen, leer je beter begrijpen wat er bij hen leeft. Uitsluiting of achterstelling betreft vaker Zwarte leerlingen, leerlingen van Kleur, lhbtiqa+ leerlingen, leerlingen uit gezinnen met minder geld, leerlingen die Nederlands spreken als tweede taal, nieuwkomers en leerlingen met een fysieke of mentale beperking.

Onderzoek laat zien dat empathie van docenten een belangrijke rol speelt in schoolprestaties.[42] Empathie maakt ook dat docenten minder vaak overgaan tot disciplinaire maatregelen.

Sinds 2012 vindt jaarlijks 3 Mei: Nationale Dag van Empathie (DvE) plaats. Het initiatief heeft als doel dat diverse groepen in de samenleving samenkomen om elkaar (opnieuw) te leren kennen. DvE bestaat uit diverse evenementen en initiatieven waaronder een hoofdevenement op 3 mei in Amsterdam en een gratis Lespakket Empathie voor scholen. Beweging Nederland Wordt Beter en Soul Rebel Movement zijn de initiatiefnemers. Website: dagvanempathie.nl

Creëer een leeromgeving waarin iedereen zichzelf kan zijn
Als je gevarieerd lesmateriaal gebruikt waarin verschillende mensen en diverse verhalen aan bod komen, kan iedereen aansluiting vinden. Probeer meerdere onderwijsmethodes toe te passen om ook leerlingen met minder gangbare leerstijlen aan te spreken. Werk aan een goede sfeer en verbondenheid in je klas. Kijk van daaruit hoe je kunt bijdragen aan een prettige sfeer in de hele school, inclusief het schoolplein. Spring bij wanneer leerkrachten en andere onderwijskrachten pauzeren en het toezicht en de sociale veiligheid soms de verantwoordelijkheid wordt van behulpzame ouders.

Let goed op! Sommige leerlingen, vooral Zwarte leerlingen en leerlingen van Kleur, worden soms extra in de gaten gehouden. Ze krijgen meer commentaar, sneller straf of minder gauw het voordeel van de twijfel dan anderen.[43] Dit gebeurt niet altijd expres, maar is ook dan een vorm van ongelijke behandeling die de kansen, leerprestaties en het welzijn van deze leerlingen negatief beïnvloedt. Zij kunnen zich hierdoor ook minder welkom voelen.[44] Ook gebeurt het dat Zwarte leerlingen en leerlingen van Kleur te maken hebben met docenten die bewust of onbewust lage verwachtingen van hen hebben.[45] Het is belangrijk om hoge verwachtingen te hebben van alle leerlingen. Op een goede school staat respect voor iedereen voorop en kan iedereen zichzelf op een gelijkwaardige manier ontplooien.

6.2 OMGAAN MET VOOROORDELEN EN DREMPELS

Zoals eerder genoemd, is het leren kennen van je eigen (onbewuste) vooroordelen van groot belang. Alleen al door jezelf beter te begrijpen, zul je beter in staat zijn om van je klas een veiligere en eerlijkere plek te maken voor álle leerlingen. Zelfreflectie werkt door in alles wat je doet: hoe je met leerlingen omgaat én in hoe je je lessen vormgeeft. Ook is het een belangrijke vaardigheid om te laten zien en door te geven aan je leerlingen.

STA STIL BIJ JE EIGEN AANNAMES EN VOOROORDELEN.

- Spreek je je klas vaak aan met 'jongens en meisjes'? Daarmee sluit je misschien onbedoeld leerlingen uit die zich niet herkennen in die woorden, zoals kinderen die zich als non-binair identificeren, of die zich niet met één specifieke groep associëren. Kies liever voor woorden als: beste mensen, lieve klas, leuke kinderen, geweldige groep etc.
- Verwacht je dat leerlingen met een migratieachtergrond het moeilijker zullen hebben op school?
- Ga je er automatisch vanuit dat bepaalde leerlingen extra hulp nodig hebben?
- Neem je de thuissituatie van een leerling (gescheiden ouders/alleenstaande ouder) of het opleidingsniveau van de ouder(s) mee in je beslissingen?

Sta stil bij wat je als vanzelfsprekend aanneemt. Niet om jezelf te straffen, maar om te leren. Door aannames en vooroordelen in jezelf te ontdekken, kun je beter aansluiting vinden bij de ervaringen van je leerlingen.

Bewust of onbewust: iedereen kijkt soms met een gekleurde bril, ongeacht afkomst, **etniciteit** of huidskleur. Soms zie je pas als je terugkijkt dat je iets voor lief hebt genomen, of dat je onbedoeld iets als 'normaal' hebt beschouwd, wat niet voor iedereen geldt. Ook het ontbreken van nadelen die sommige anderen wel hebben, zijn **privileges**!

6.3 KIJK NAAR JE LESPRAKTIJK

Zoek naar patronen of resultaten die mogelijk aangeven dat bepaalde leerlingen tegen meer obstakels aanlopen dan anderen. Nodig mensen van buiten de klas uit om te komen observeren. Vraag je collega's en leerlingen om feedback te geven op je aanpak. Zo ontdek je waar er ruimte is om te groeien en jouw manier van lesgeven te verbeteren.[46]

- Gebruik je diverse lesmaterialen en onderwijsstijl(en)?
- Hebben alle leerlingen evenveel kans om mee te doen en succes te behalen?
- Beoordeel je de leerervaringen van alle leerlingen op een gelijkwaardige manier?
- Zijn er schoolregels of gewoontes die sommige leerlingen bevoordelen en anderen benadelen?

TIP!

Bedenk of het beter is voor je leerlingen om anoniem, individueel of in een groep feedback te geven. Stel duidelijke regels op voor groepsgesprekken om respect en veiligheid voor elkaar te garanderen.

6.4 RUIMTE MAKEN VOOR ZELFEXPRESSIE

Geef je leerlingen de ruimte om hun eigen taal[47], cultuur, persoonlijke achtergrond of voorkeur mee te brengen in jouw klas. Kinderen ook de thuistaal laten praten draagt bij aan hun taalontwikkeling.[48] Ruimte geven aan alle aspecten van hun identiteit, geeft vertrouwen en zorgt ervoor dat leerlingen zich gezien voelen in hun eigenheid. Begin kringgesprekken met ruimte voor je leerlingen om te praten over wat er bij hen leeft en wat zij belangrijk vinden. Zo kun je onderlinge verschillen vieren en tegelijkertijd herkenning vinden bij elkaar.

Soms worden er grappen gemaakt over (onderdelen van) de cultuur van een ander of worden kinderen hierom gepest. Wees je bewust van de impact die dit heeft op kinderen. Het is belangrijk om hier als docent goed op in te spelen. Je zou manieren kunnen zoeken waarop mooie verhalen over verschillende culturen worden verteld. Hierdoor leert de klas op een andere, meer waarderende manier kijken naar verschillende achtergronden en culturen. Ook is het voor een veilig leerklimaat van cruciaal belang om heldere lijnen te trekken die pest- of discriminerend gedrag niet normaliseren of tolereren.[49]

Geef leerlingen de vrijheid om zelf te kiezen wat ze wel of niet willen vertellen. Maak je leerlingen niet tot voorbeeld of vertegenwoordiger van een hele culturele groep.

Iedereen heeft recht op zijn eigen, unieke verhaal. Je zult zien dat je leerlingen soms de beste leermeesters zijn op het gebied van racisme, cultuur en identiteit.[50]

ZELFEXPRESSIE-ACTIVITEITEN VOOR JONGERE LEERLINGEN[51]:

- Maak samen een 'familieportret-muur' waarop elk kind diens gezin tekent.[52]
- Laat leerlingen een zelfportret tekenen of een collage moodboard maken over wie ze zijn/hun identiteit.[53]

TIP!
Lees verder over het begrip **´culturele toe-eigening (cultural appropriation)'** in de begrippenlijst voor extra verdieping, hoe om te gaan met andere culturen.

TIP!
Nodig je leerlingen uit om hun culturele achtergrond tot expressie te brengen, bijvoorbeeld in werkstukken en projecten. Je kunt je leerlingen ook vragen om media of objecten te delen met de klas, zoals foto's, muziek, verhalen, of een speciaal gebruik of gerecht. Of laat ze aan het begin van het schooljaar iets meebrengen dat iets belangrijks voor hen vertegenwoordigt – bijvoorbeeld een tekening, een knuffel, een foto, een plant of een versiering. Geef het een plekje in de klas en laat het daar gedurende het schooljaar staan (als zij dat ook willen). Zo maak je zichtbaar dat iedereen ertoe doet en geef je de leerlingen de mogelijkheid om elkaar beter te leren kennen.

6.5 VERBIND VIA CULTUUR

Creëer verbondenheid door samen ervaringen te delen. Nodig je leerlingen uit om iets van hun culturele achtergrond te verwerken in een klasproject. Zo kun je denken aan:

- Een proeverij waarvoor kinderen eten meenemen en vertellen over de betekenis voor hun familie of gemeenschap.
- Verhalen, liedjes, dans of rituelen die ze van hun thuiscultuur kennen.

Deze ervaringen versterken gevoelens van eigenheid én verbondenheid. Uit onderzoek blijkt dat kinderen die in positieve zin kunnen praten over hun cultuur, beter zijn opgewassen tegen vooroordelen en racisme, vooral als zij daar ook op zijn voorbereid.[54] Leerlingen die de ruimte hebben om trots te zijn op hun afkomst en hebben geleerd om onderlinge verschillen te waarderen, staan vaker open voor gesprekken over racisme en discriminatie en zijn weerbaarder bij incidenten.

TIP!
Welke feestdagen vieren jullie op jouw school? Komen die overeen met de feestdagen die álle leerlingen vieren? Nodig je leerlingen uit, bijvoorbeeld in de aanloop naar een nationale feestdag, om meer te vertellen over feestdagen of vieringen die minder gangbaar zijn op Nederlandse scholen. Denk bijvoorbeeld aan Keti Koti, Eid al-Fitr, Chanoeka, Holi, Divali, Vesak (Boeddhadag), of Black Pride NL.[55] Bespreek ook waarom sommige feestdagen als 'gewoon' of 'typisch Nederlands' worden gezien en andere (nog) niet. Wat kun je hieruit opmaken over onze samenleving?

6.6 IDEEËN VOOR OPEN EN VEILIGE KLASSENGESPREKKEN

Wees zelf ook open
Deel iets over je eigen culturele achtergrond en identiteit. Vertel bijvoorbeeld over jouw ervaringen met uitsluiting toen je zelf jong was, of over hoe je zelf bewust(er) werd van hoe systemisch racisme werkt. Praat over wat je sinds die tijd hebt geleerd, welke denkfouten je vroeger hebt gemaakt en hoe je ook nu nog steeds nieuwe dingen leert.

Benadruk de voor- en nadelen van je eigen afkomst. Als je zelf Wit bent, kan je vertellen dat je zelf misschien nooit hoefde na te denken over je huidskleur of over omgaan met racistische opmerkingen. Blijf jezelf uitdagen, ook als het spannend is. Jouw eerlijkheid en openheid zijn een voorbeeld voor je leerlingen, wat hen kan helpen om zelf ook opener te zijn over hun eigen situatie. Dit heeft voordelen voor iedereen.[56]

Creëer mogelijkheden voor klassikale discussie
Bekijk of je de actualiteit, gebeurtenissen in de buurt of in de media kunt gebruiken om klassengesprekken op gang te brengen. Onderwerpen zoals muziek, films, sport of beroemdheden spreken veel jonge mensen aan en het is vaak niet moeilijk om een invalshoek te vinden voor gesprekken over vooroordelen en racisme. Je kunt sociale media of blogs van activisten van Kleur volgen voor inspiratie over onderwerpen die op dat moment spelen. Ook nieuws en culturele vieringen kunnen aanleiding geven om te praten over onderwerpen zoals bijvoorbeeld onderscheidingen, prestaties en successen van Zwarte mensen. Let wel op dat je het racisme uit de gekozen media niet klakkeloos herhaalt. Bied duiding of weerleg misinformatie of racistische uitingen.

Bijvoorbeeld: in de sportwereld komt helaas nog veel openlijk racisme voor. Soms worden er racistische leuzen geroepen of worden er apengeluiden gemaakt richting Zwarte voetballers.[57] Of op het gebied van klimaatverandering, waar de rechtbank heeft bepaald dat Nederland inwoners van Bonaire discrimineert door hen onvoldoende te beschermen tegen klimaatverandering.[58]

Wanneer deze thema´s in het nieuws komen, kun je dit gebruiken om je met je klas te verdiepen in wat er is gebeurd en welk historisch perspectief hierbij past. Bespreek waarom het niet oké is. Durf samen het impliciete expliciet te maken. Racisme wordt meestal pas een onderwerp van gesprek als er iets ergs is gebeurd. De gesprekken die dan plaatsvinden, gaan veelal over schuld en schaamte. Ze zijn maar zelden echt productief. Het werkt beter om al vooraf momenten in je lesprogramma te plannen waarop leerlingen eigen verhalen en ervaringen kunnen delen, gekoppeld aan een thema of lesonderwerp.

Bereid je reactie voor
Op een bepaald moment maak je wellicht een racistisch incident mee in je eigen klas.[59] Dit kan bijvoorbeeld **micro-agressie** zijn, een alledaagse opmerking of handeling die — bewust of onbewust — iemand kleineert of uitsluit op basis van hun identiteit. Het is belangrijk om daar goed mee om te gaan. Bedenk van tevoren hoe je rustig en eerlijk kunt reageren in een dergelijke situatie. Bereid je voor, zodat zo'n moment je niet overvalt.

Natuurlijk dienen de gesprekken in de klas passend te zijn voor de leeftijd van je leerlingen. Maar onderschat hen niet — ook jonge leerlingen hebben al vroeg door, en mogelijk zelf ervaren, dat huidskleur en afkomst een rol spelen in hoe mensen worden behandeld.[60]

6.7 VAAK TERUGKOMEN OP RACISME, RECHTVAARDIGHEID EN GELIJKWAARDIGHEID

Als jij je met je klas oprecht gaat verdiepen in de maatschappelijke betekenis van huidskleur, etniciteit en afkomst, dan hoort daar ook een eerlijk gesprek over racisme, rechtvaardigheid, en **gelijkwaardigheid** bij. De uitgebreide uitleg van de begrippen hieronder kan helpen om verbanden te leggen en extra duidelijkheid te scheppen.

Wat is het verschil tussen 'diversiteit' en 'gelijk(waardig)heid'?
Diversiteit betekent dat er allerlei verschillende mensen zijn, die op zichtbare en onzichtbare manieren van elkaar kunnen verschillen. Dat is belangrijk. Maar nog belangrijker zijn gelijkwaardigheid en rechtvaardigheid: dat iedereen eerlijk wordt behandeld. Want racisme gaat vooral over macht. Wie mag er meedoen? Wie wordt benadeeld? Wie krijgt een stem, en wie niet?

Gelijkwaardigheid houdt in dat iedereen — ongeacht huidskleur of afkomst — evenveel meetelt. Dit betekent niet alleen gelijke kansen voor iedereen, maar ook eerlijke uitkomsten. Het is niet genoeg om te zeggen: 'Wij doen niet aan racisme'. Er zijn ook systemen, regels en ideeën nodig die een eerlijke behandeling garanderen. Dit heet 'institutionele gelijkheid' – een antiracistisch tegenwicht dat eerlijkheid en gelijkwaardigheid voortdurend in het vizier houdt.

LET OP!

Gelijkheid betekent niet dat iedereen hetzelfde is of hetzelfde resultaat behaalt. Een eerlijke uitkomst houdt ook niet in dat iedereen hetzelfde bereikt. Iemands succes hangt mede af van factoren zoals persoonlijke inzet en talent. Bij een eerlijke uitkomst krijgt iedereen wél dezelfde kansen om het beste uit zichzelf te halen. **Racisme gebeurt op verschillende niveaus** Racisme ziet er niet altijd hetzelfde uit. Het kan zich afspelen tussen personen (zoals door pesten of nare opmerkingen, of door het onbewust napraten van ouder(s), familieleden of anderen), maar het zit ook in systemen, zoals in regels, gewoontes of bepaalde manieren van denken die al lange tijd bestaan.

TIP!

Lees verder over het begrip 'Diversiteit & Inclusie' in de begrippenlijst voor extra verdieping.

WAT IS 'HUIDSKLEUR' EIGENLIJK?

Huidskleur is meer dan een willekeurig aspect dat van persoon tot persoon verschilt, of dat iemands mogelijke culturele identiteit aangeeft. In belangrijker mate is huidskleur, in combinatie met etniciteit, een manier om mensen te categoriseren binnen een groter maatschappelijk machtssysteem. Het labelt groepen mensen en verbindt hen aan een sociale machtspositie binnen de samenleving, zonder individuele persoonlijkheden of persoonlijke identiteit in overweging te nemen. Praten over huidskleur gaat verder dan uitleggen dat diversiteit bijdraagt aan een breder perspectief. Het helpt om te benadrukken welke voordelen diversiteit en inclusie hebben, wat het oplevert voor de maatschappij, in het bedrijfsleven, op school, in de klas, en op individueel niveau. Je kan hierbij denken aan:

- Meer creativiteit en beter overleg in een groep, klas, team of organisatie.
- Grotere innovatiekracht: verscheidenheid in achtergrond brengt meer originele ideeën.
- Teamdynamiek en betere samenwerking: divers samengestelde groepen die goed functioneren hebben meer empathie, betere communicatie en wederzijds begrip.
- Meer rechtvaardigheid en sociale impact: een een inclusieve groep heeft meer oog voor uitsluitingsmechanismen en kan sneller ingrijpen bij discriminatie of ongelijkheid.

6.8 WAT IS INSTITUTIONEEL RACISME?

Institutioneel racisme betreft ongelijkheid op grond van huidskleur en etniciteit die is verweven in maatschappelijke regels, systemen, wetgeving, beleid en processen van instituties en formele machtsstructuren. Deze geven Witte mensen voordelen, terwijl Zwarte mensen en mensen van Kleur hier juist nadelen van ondervinden.[61]

LET OP!

Sommige (Witte) mensen geloven in '**omgekeerd racisme**', oftewel racisme tegen Witte mensen. Die term is misleidend. Racisme gaat niet alleen over persoonlijke vooroordelen, maar juist ook over systemen waarin macht en privileges ongelijk zijn verdeeld. In Nederland (en in veel andere samenlevingen) is dat systeem historisch gebouwd op kolonialisme, imperialisme en Wit privilege. Hierdoor profiteren Witte mensen nog altijd van die machtsstructuren en ervaren zij — in tegenstelling tot Zwarte mensen en mensen van Kleur — geen structurele nadelen op basis van hun huidskleur. Witte mensen kunnen wel discriminatie ervaren, maar dat is géén racisme in structurele zin. Racisme functioneert binnen bestaande machtsverhoudingen en treft gemarginaliseerde groepen. Racisme werkt altijd één kant op: van de dominante groep naar **gemarginaliseerde groepen**. Het idee van 'omgekeerd racisme' negeert die realiteit en verhult de ongelijkheid waar mensen van Kleur dagelijks mee te maken hebben. Over 'omgekeerd racisme' beginnen terwijl iemand racisme aankaart, is ook een voorbeeld van **Witte fragiliteit**.

Racisme gebeurt op verschillende niveaus

Racisme ziet er niet altijd hetzelfde uit. Het kan zich afspelen tussen personen (zoals door pesten of nare opmerkingen, of door het onbewust napraten van ouder(s), familieleden of anderen), maar het zit ook in systemen, zoals in regels, gewoontes of bepaalde manieren van denken die al lange tijd bestaan.

Omdat racistische incidenten tussen mensen vaak heel zichtbaar zijn en ons raken, lijkt het soms alsof racisme daar stopt. Maar zulke incidenten zijn meestal slechts symptomen van iets dat veel dieper zit. Door samen te kijken naar de achterliggende oorzaken van racisme tussen mensen, leren leerlingen niet alleen hoe iets escaleert, maar ook wat kan bijdragen aan mogelijke oplossingen.

Door regelmatig stil te staan bij deze onderwerpen creëer je een sfeer in de klas waarin praten over racisme minder spannend of ongemakkelijk wordt. Het wordt een gewoon, bespreekbaar onderwerp. Zowel jijzelf als je leerlingen leren opener om te gaan met gevoelige onderwerpen, meningsverschillen, en andere moeilijke situaties. Hierdoor ontstaat er ook ruimte voor positieve verhalen over cultuur en **diversiteit**.

In een open klas is er niet alleen aandacht voor moeilijkheden die te maken hebben met racisme, maar óók voor de kracht en weerbaarheid die leeft onder mensen met een migratieachtergrond, Zwarte mensen of mensen van Kleur. Zo leren zowel Witte leerlingen als Zwarte leerlingen en leerlingen van Kleur over de mooie kanten van elkaars cultuur en achtergrond, en niet alleen over pijn of onrecht.[62]

Je kunt beginnen met het delen van persoonlijke ervaringen of incidenten die leerlingen zelf hebben gezien of meegemaakt.[63] Daarna kun je samen dieper gaan door te vragen:

- Wat zijn mogelijke oorzaken?
- Wat zouden we eraan kunnen doen?
- Aan welke oplossingen kunnen we nu al werken?

7. ANTIRACISME STRATEGIEËN VOOR IN DE KLAS

Als leerkracht is het belangrijk om te weten hoe je met spanningen of mogelijke racistische incidenten in de klas omgaat. Er bestaat geen perfecte manier om racisme in de klas aan te pakken. Het is wel mogelijk om er open, eerlijk en doelgericht mee om te gaan, zowel als onderdeel van lessen en gesprekken als in het dagelijks contact tussen leerlingen of tussen jou en de klas. Zo bouw je stap voor stap aan een klas waarin openheid, respect en verantwoordelijkheid centraal staan. In dit onderdeel leer je:

- Actief reageren op uitsluiting en ongelijkheid
- Het gesprek niet vermijden maar aangaan
- Afspraken maken voor veilige gesprekken
- Meningsverschillen begeleiden en uitpraten
- Zelf het goede voorbeeld geven
- Zeven schadelijke praktijken

7.1 ACTIEF REAGEREN OP UITSLUITING EN ONGELIJKHEID

Soms ontstaan er spanningen in de klas tussen leerlingen, over bijvoorbeeld iets dat op het schoolplein of buitenschool heeft plaatsgevonden of tijdens gesprekken over racisme. Het kan zijn dat iemand iets kwetsends zegt met een racistische ondertoon of dat er sprake is van **micro-agressies**. Het is belangrijk om dit niet weg te wuiven of te negeren, maar om zulke momenten juist te gebruiken om van te leren.

Jij als leerkracht kan samen met je leerlingen de gelegenheid nemen om in meer detail te kijken naar hoe vooroordelen werken en zo meer begrip voor elkaars gevoelens en belevingswereld ontwikkelen. Zo'n moment vraagt van jou om open te blijven en tegelijkertijd je leerlingen (en mogelijk jezelf) aan te spreken om verantwoordelijkheid te nemen voor wat er gebeurt is. Wees bereid om naar je leerlingen te luisteren als zij jou wijzen op vooroordelen of problematische veronderstellingen in de klas, op school of in hun omgeving.

Doe je best om kalm te blijven in zo'n situatie, ook als je schrikt of boos wordt. Misschien word je zelf geraakt of voel je een mix van emoties, dat is normaal. Kijk met interesse naar je eigen reactie en onderzoek wat je voelt. Toon je leerlingen dat je verantwoordelijkheid neemt voor je eigen emoties. Daarmee laat je leerlingen ook een respectvolle manier zien om met deze spanningen om te gaan.

Het is ook van belang dat je je als docent uitspreekt als er in de klas grappen worden gemaakt of **stereotypen** worden uitgesproken over mensen die niet in de groep aanwezig zijn, bijvoorbeeld als er alleen Witte kinderen in de klas zitten.

Blijf op de hoogte van woorden en termen die in de klas rondgaan, want taal verandert voortdurend. Ook als je zelf wordt aangesproken op iets dat je hebt gezegd, blijf dan open. Verdedig jezelf niet, maar luister naar wat iemand zegt. Zo zorg je ervoor dat je leerlingen zich gezien en gehoord voelen.

TIP!
Spreek leerlingen meteen aan wanneer die zich discriminerend uitlaten of als ze een onveilige sfeer creëren in de klas – specifiek voor Zwarte leerlingen of leerlingen van Kleur –. Ga daarna apart in gesprek met de leerling en, mocht dat nodig zijn, met diens ouders. Bespreek wat er is gebeurd, verbind passende consequenties aan het schadelijke gedrag en maak afspraken.

LET OP!

Een leeromgeving is pas écht veilig – vooral voor Zwarte leerlingen en leerlingen van Kleur – als er écht geen plek is voor kwetsende woorden, grappen of stereotypes over huidskleur, **etniciteit** of afkomst. Als een leerling (of een collega) aangeeft dat een woord of opmerking pijnlijk is, neem dat dan serieus. Beschouw het niet als een kwestie van 'een mening'. Vraag of de persoon in kwestie openstaat voor een gesprek.

7.2 HET GESPREK NIET VERMIJDEN MAAR AANGAAN

Racisme blijft voortduren als we er niet over praten. Stilte houdt racisme in stand. Sommige mensen proberen racisme af te doen met uitspraken als ‘ik zie geen kleur’. Dat klinkt misschien aardig, maar door niet te benoemen wat er wél aan de hand is, doe je alsof racisme niet bestaat. Zo worden de ervaringen van Zwarte leerlingen en leerlingen van Kleur vaak genegeerd of weggeschoven. Zeggen dat je ‘iedereen hetzelfde behandelt’ helpt niet als sommige kinderen vaker worden genegeerd, buitengesloten, onderschat of tegengewerkt.

Het is belangrijk dat je als leerkracht ruimte en tijd voor maakt voor de moeilijke gesprekken en deze in gang durft te zetten. Leer om je over je eigen ongemak heen te zetten en omarm de spanning en het onbekende terrein.

Als je merkt dat er racisme speelt in de klas, op school of in je omgeving, maar niemand begint erover, neem dan zelf het initiatief. Laat het niet aan Zwarte leerlingen of leerlingen van Kleur over om de eerste stap te zetten of te moeten uitleggen wat er aan de hand is. Ook als je niet precies weet wat je moet zeggen of doen, of al heel veel andere lesdoelen op het programma hebt staan: begin toch. Je hoeft niet alles al te weten. Daag jezelf uit en wees moedig. Wacht niet af!

Wees dus niet bang voor ongemakkelijke gesprekken. Ze zijn juist leerzaam. Maar let er wel op dat je het onderwerp niet zo zwaar maakt dat het gesprek geforceerd of belemmerend aanvoelt. Bied je leerlingen ruimte om hun eigen perspectief te delen. Laat het idee van ‘alles perfect doen’ los. Het mag ook best even rommelig zijn. Het is net als met andere dingen: hoe vaker je oefent, hoe beter het gaat.[64]

TIP!
Benadruk bij vragen van leerlingen het historisch perspectief van ongelijkheid. Als een leerling bijvoorbeeld vraagt waarom kinderen met een migratieachtergrond vaak in flats wonen. Je antwoord kan de historische context van ‘gastarbeiders’ uitleggen, en ingaan op welvaartsverdeling en macht. Dit maakt duidelijk dat situaties van ongelijkheid een historisch perspectief hebben.

7.3 AFSPRAKEN MAKEN VOOR VEILIGE GESPREKKEN

Omdat gesprekken over racisme lastig kunnen zijn, is het belangrijk om van tevoren duidelijke afspraken te maken met je klas. Laat leerlingen zelf meedenken over wat ze belangrijk vinden in zo’n gesprek en hoe ze elkaar aan de regels kunnen houden. Schrijf de afspraken op en hang ze goed zichtbaar op. Zo kun je er altijd op terugkomen wanneer nodig.

Bepaal ook van tevoren waar het gesprek over gaat, en wat je wel of niet gaat bespreken. Zo weet iedereen waar ze aan toe zijn.

Het kan ook helpen om samen te leren over herstellend werken, bijvoorbeeld in gesprekscirkels.[65] Dit zijn manieren om aandacht aan ruzies of moeilijke momenten te geven waarbij iedereen wordt gehoord. Zo leer je samen op een gezonde manier met elkaar omgaan, naar elkaar luisteren en lastige situaties oplossen.[66] Hoe je het gesprek voert is net zo belangrijk als wat je bespreekt. [67]

VOORBEELDEN VAN ZULKE GROEPSAFSPRAKEN ZIJN:

- Wat in de klas wordt gedeeld, is vertrouwelijk.
- Praat vanuit jezelf: zeg ‘ik vind…’ in plaats van ‘jij doet altijd…’
- We kijken naar de impact van gedrag, en niet naar de intentie.
- Iedereen doet mee, maar niemand neemt alle ruimte.
- Luister echt naar elkaar, ook als je het niet met elkaar eens bent.
- Zie feedback niet als iets negatiefs, maar doe er je voordeel mee.
- Toon altijd respect voor elkaar.

7.4 MENINGSVERSCHILLEN BEGELEIDEN EN UITPRATEN

Als je weet dat er een moeilijk gesprek aankomt, neem dan samen eerst even de tijd om tot rust te komen. Haal bijvoorbeeld samen een paar keer diep adem. Zorg ervoor dat iedereen er echt bij is, zonder afleiding.

Let tijdens het gesprek niet alleen op wat er (níét) wordt gezegd, maar ook op hoe dingen worden gezegd, door wie, en wie er misschien stil blijft. Als gespreksleider bewaak jij het proces, maar laat de inhoud van het gesprek grotendeels door leerlingen zelf inbrengen.

Je kunt er ook voor kiezen om leerlingen (een deel van) het gesprek zelf te laten leiden. Zo krijgen ze meer verantwoordelijkheid en oefenen ze belangrijke vaardigheden. Jij bent er om te helpen of bij te sturen als dat nodig is, maar je hoeft niet altijd zelf het gesprek te leiden. Zeker niet als sommige leerlingen zelf ervaring hebben met het onderwerp. Ook als er meningsverschillen zijn, kan het gesprek waardevol zijn, zolang jullie je aan de gemaakte afspraken houden, iedereen zich gehoord voelt en er met respect wordt gepraat.[68]

Je kunt oefeningen uit deze handreiking gebruiken om het gesprek op gang te brengen. Vergeet niet om pauzes in te bouwen. Even bewegen of ontspannen helpt om je lichaam en hoofd weer tot rust te brengen.

Sluit elk gesprek af met een bewust moment om bijvoorbeeld waardering uit te spreken of even stil te staan bij wat er besproken is. Zo zorg je voor een fijne en duidelijke afronding.

VOORBEELDEN VAN BEWEEG-PAUZES:

- een korte rek- en strekoefening
- even schudden met armen en benen
- zachtjes op je lichaam kloppen of met je voeten stampen
- samen rustig ademhalen

7.5 ZELF HET GOEDE VOORBEELD GEVEN: LAAT ZIEN WAT JIJ BELANGRIJK VINDT

Laat je klas zien dat je eerlijkheid, respect, **gelijkwaardigheid** en medeleven belangrijk vindt. Wat je doet, zegt vaak meer dan wat je zegt. Leerlingen kijken naar jou: hoe jij omgaat met anderen, welke normen je uitdraagt, hoe je moeilijke onderwerpen bespreekt en of je er voor iedereen bent. Je kunt zo belangrijke vaardigheden laten zien en tegelijkertijd je leerlingen leren omgaan met de ongelijkheden en moeilijke situaties die in onze samenleving voorkomen.

Praten over racisme is een goed begin. Maar echte verandering komt pas als je ook tot actie overgaat. Laat je leerlingen zien dat eerlijkheid en rechtvaardigheid niet alleen iets is waar je over praat, maar juist ook iets is dat je doet.[69] Bedenk samen met je leerlingen manieren om bewustzijn om te zetten in actie.

VOORBEELDEN:

- Ga met je klas naar een herdenking of viering, zoals Keti Koti, of een evenement over de koloniale tijd, racisme, of prestaties van Zwarte mensen.
- Bezoek tentoonstellingen en musea over deze onderwerpen.
- Als je er niet met zijn allen heen kunt, breng het onderwerp dan naar je klas via lessen, boeken, creatieve opdrachten, presentaties of gastsprekers.

OOK BUITEN HET KLASLOKAAL KUN JE IETS BETEKENEN:

- Kom op voor gelijkheid op school.
- Stimuleer dat er naar iedereen geluisterd wordt en dat er ook ruimte is voor ideeën en leiderschap van mensen met verschillende achtergronden.
- Wees niet bang om iets nieuws voor te stellen. Grote veranderingen beginnen vaak met kleine, dappere stappen.
- Stel voor aan je school om bijvoorbeeld tijdens studiedag een workshop of cursus te organiseren of een spreker uit te nodigen om te spreken over racisme, het koloniaal en slavernijverleden of aanverwante onderwerpen. Onderbouw waarom het van belang is om dit te organiseren.

7.6 ZEVEN SCHADELIJKE PRAKTIJKEN

Op de volgende pagina zie je zeven manieren van praten die schadelijk kunnen zijn. Ze komen uit de NEA Gids voor Rechtvaardigheid in het *Onderwijs*.[70] We leggen ze hier uit zodat jij ze herkent en meteen kunt aanpakken als ze zich voordoen.

Let op schadelijke gewoontes

Door je bewust te zijn van deze gewoontes in gesprekken met leerlingen, maar ook met collega's of andere volwassenen, kun je sneller herkennen waar discussies vastlopen, waar meningsverschillen ontstaan of waar onjuiste informatie wordt gedeeld. Hoewel sommige van deze patronen vaker voorkomen bij oudere leerlingen, is het belangrijk om vormen van discriminerend of racistisch denken ook bij jongere kinderen te herkennen en te bespreken.

Het is in gesprekken in de klas niet behulpzaam om stereotyperingen te herhalen, omdat deze hiermee alleen versterkt worden.[71]

Soms zegt een leerling iets dat op het eerste gezicht onschuldig lijkt, maar wel voortkomt uit denkbeelden die met racisme te maken hebben. Zo hebben jonge kinderen de neiging om dingen die ze niet kennen 'raar' te noemen. In zo'n geval is het belangrijk dat je als leerkracht of docent benoemt dat iets niet 'raar' is alleen omdat het onbekend is.[72] Denk aan opmerkingen over iemands lunch, kledingstijl of accent. Zulke opmerkingen zijn voorbeelden van alledaags racisme of micro-agressies. Ze lijken misschien onschuldig, maar onze ideeën over wat 'vreemd' is, laten veel zien over wat we ongemerkt als 'normaal' beschouwen. Het corrigeren van deze opmerkingen is net zo belangrijk als het meteen aanspreken van leerlingen die kwetsende of racistische taal of ideeën gebruiken,[73] die ze bijvoorbeeld thuis of via sociale media hebben opgepikt.

Een gedachte of opmerking die voortkomt uit racisme moet benoemd en uitgelegd worden, zodat een leerling leert waarom die opmerking, term of houding kwetsend of fout is (zie de Begrippen en verdieping voor voorbeelden). Tegelijkertijd is het belangrijk om aandacht te besteden aan de leerling die door zo'n opmerking geraakt wordt. Als een kind racisme of uitsluiting ervaart, is het belangrijk om hun gevoel serieus te nemen en te erkennen. Kinderpsychologen raden aan om – los van de intentie van de dader – vooral te letten op de impact op het kind dat gekwetst is. Gebruik bijvoorbeeld taal als: 'Dat deed vast pijn, toen je klasgenoot dat tegen je zei.'.
Vermijd uitspraken die het gedrag goedpraten of verzachten, zoals: '...maar hij bedoelde het vast niet zo.'[74]

LET OP: ZO KAN HET FOUT GAAN

Als je met je klas onderwerpen zoals racisme en ongelijkheid bespreekt, is het belangrijk om in gedachten te houden dat zulke gesprekken onveilig of pijnlijk kunnen worden. Sommige manieren van praten kunnen schade aanrichten, zelfs als dat niet expres gebeurt. Het is goed om deze valkuilen van tevoren te leren herkennen zodat je ze kunt vermijden. En mocht het toch gebeuren, maak dan ruimte om te luisteren naar de persoon die er last van heeft.

Zeven schadelijke praktijken

1 **ALLES PERSOONLIJK MAKEN**
Niet alleen ingaan op de kwetsende dingen die iemand zegt, zonder in te gaan op de onderliggende oorzaken. Racisme is niet alleen iets tussen mensen, maar ook iets dat gaat over hoe dingen in de samenleving zijn geregeld.

2 **ONGELIJKE ZAKEN MET ELKAAR VERGELIJKEN**
Het gelijkstellen van racistische opmerkingen of daden van Witte mensen met die van mensen van Kleur, zonder rekening te houden met het verschil in macht tussen deze groepen. Deze vergelijking ontkent dat de vooroordelen van witte mensen een bredere impact hebben omdat zij worden versterkt door instituties en machtsstructuren.

3 **AFWIJKEN VAN HET ONDERWERP**
Zeggen dat het niet om racisme gaat, maar om iets anders zoals klasse, sekse of geaardheid. Die onderwerpen zijn óók belangrijk, maar mogen geen excuus zijn om niet over racisme te praten.

4 **INCLUSIEF BELEID ALS BOEMAN ZIEN**
Stellen dat het verkeerd is als de overheid probeert om eerlijker en gelijker te handelen, bijvoorbeeld met regels of speciale steun voor mensen die ongelijk worden behandeld.

5 **KIJKEN NAAR DE BEDOELING IN PLAATS VAN HET EFFECT**
Zeggen: 'Het was goed bedoeld,' terwijl iemand zich gekwetst voelt. Het is belangrijker om te kijken naar wat iets met mensen dóet, dan wat iemand bedoelde. Goede intenties kun je toejuichen, maar ze zijn geen vrijkaart om anderen te kwetsen of te schaden. De aandacht /nadruk mag niet daarheen gaan ten koste van aandacht voor het gevolg.

6 **KLEINE WOORDEN, GROTE SCHADE**
Woorden gebruiken die zogenaamd 'neutraal' zijn, maar eigenlijk iets negatiefs zeggen over mensen met een bepaalde achtergrond. Zwarte jongeren 'straatschoffies' noemen bijvoorbeeld of verbazing uiten omdat een Zwarte leerling goed Nederlands spreekt.

7 **DE GESCHIEDENIS VERZWIJGEN OF ROMANTISEREN**
Doen alsof er in het verleden geen ongelijkheid was, of belangrijke delen van de geschiedenis overslaan of mooier maken dan ze waren. Hierdoor leren leerlingen niet waarom dingen vandaag nog steeds oneerlijk zijn en beperk je kennis die kan bijdragen aan historisch besef over de nasleep van het verleden. Hiermee belemmer je de daadkracht van je leerlingen.

8. BUITEN DE KLAS

Het werk stopt niet binnen de klas. Wat je leerlingen in de klas leren, nemen ze mee naar buiten. Daar doe je het natuurlijk voor! Zo wordt het succes in de klas verder voortgezet. Dit onderdeel van de handreiking gaat nader in op wat daarbij aan de orde komt.

8.1 CONTACT MET OUDERS EN VERZORGERS

Wanneer je in de klas aandacht besteedt aan thema's als **racisme** of het koloniale verleden van Nederland, kan dit bij sommige ouders vragen of weerstand oproepen. Het helpt om zo'n gesprek breed te benaderen: benadruk dat je werkt aan brede burgerschapsvorming, dat leerlingen leren vanuit verschillende perspectieven en dat het onmogelijk is om het iedereen altijd naar de zin te maken. Toon begrip voor zorgen, veer mee waar dat kan, maar bewaak wel je eigen grenzen. Je hoeft het niet over alles eens te zijn. Blijf uit de strijd: benoem feitelijk wat je hoort of ziet ('Ik merk dat u uw stem verheft') en vraag om wederzijds respect. Leg uit dat je intentie nooit is om iemand te kwetsen, maar juist om het gesprek respectvol en zorgvuldig te voeren, voor álle leerlingen en hun achtergronden. Zo blijf je stevig én verbindend in gesprek. Nodig eventueel een collega uit bij zo'n gesprek als getuige/derde partij.

Het is belangrijk om ouders te laten weten welke normen in de klas gelden en welk gedrag niet getolereerd wordt. Sommige leerlingen laten zich meeslepen en vertonen gedrag dat niet overeenkomt met hun thuisopvoeding. Het is daarom goed om de ouders te betrekken indien leerlingen zich **racistisch** of discriminerend hebben uitgelaten. Door ouders op de hoogte te stellen, ontstaat ook de mogelijkheid om samen op te trekken: veel ouders willen immers ook dat hun kind respectvol en verantwoordelijk gedrag vertoont. Samen kan worden onderzocht waar het gedrag vandaan komt, hoe de leerling hierin begeleid kan worden en hoe herhaling in de toekomst kan worden voorkomen.

Wil je meer weten over gespreksvoering, dan kan het interessant zijn om je te verdiepen in de theorie van de geweldloze of verbindende communicatie.[75]

8.2 HET BELANG VAN EEN SCHOOLBREDE AANPAK

Antiracistisch onderwijs begint bij de individuele docent: bij jouw bereidheid om jezelf te ondervragen, nieuwe perspectieven toe te laten en ruimte te maken voor de ervaringen van al je leerlingen. Tegelijkertijd kun je deze verantwoordelijkheid niet alleen dragen. Echte verandering in een school vraagt om steun op alle niveaus: een schoolbrede visie, gedragen beleid, tijd om samen te leren en vooral ook steun vanuit het schoolbestuur. Schoolbesturen bepalen in grote mate de koers van een school: welke waarden centraal staan, hoe professionalisering wordt vormgegeven en hoeveel ruimte er is om moeilijke maar noodzakelijke gesprekken te voeren. Bestuurders zoals Dave Ensberg benadrukken dat het dekoloniseren van het onderwijs, dus het bewust maken van de historische en maatschappelijke structuren die ongelijkheid in stand houden, ongemak kan oproepen, maar juist daarom essentieel is.[76]

Wanneer een bestuur dit proces erkent en ondersteunt, ontstaat er ruimte voor docenten om stappen te zetten naar verandering zonder bang te hoeven zijn voor tegenwerking.

Daarnaast vraagt het om een bredere cultuurverandering binnen de school. Dat gaat niet alleen over lesinhoud, maar ook over verwachtingen, omgangsvormen en de manier waarop beslissingen worden genomen.
Uit onderzoek blijkt dat zulke veranderingen pas duurzaam zijn wanneer er draagvlak is in de hele organisatie.[77]

Toch kan het voorkomen dat je werkt in een omgeving waar het bestuur nog niet klaar is om actief mee te bewegen. Ook dan kun jij als docent een verschil maken, voor je leerlingen en voor de cultuur in je klas. Wanneer een schoolbestuur wél achter dit werk staat, wordt het mogelijk om structurele, langdurige verandering te realiseren. Met die gezamenlijke inzet kunnen scholen een plek worden waar echt iedereen gezien, gehoord en gesteund wordt.

"Uit elk ongemak komt een verrassende ontdekking voort"

– Philomena Essed –

9. NAWOORD

Beste docent,

Allereerst: hoe is je reis gegaan tot nu toe? Was het pittig of viel het mee? We zijn heel blij dat je hebt doorgezet. En we zijn extra blij dat jij, net als wij, wil bijdragen aan een racisme-vrije toekomst. Als docenten hebben we hier een belangrijke rol in. Niet alleen zien leerlingen in veel gevallen ons vaker dan hun opvoeders, maar we geven mede vorm aan de toekomst van dit prachtige land. Dit vraagt veel inzet van ons.

Maar het alternatief, een racistische samenleving die mensen uitsluit, is voor ieder beschaafd mens en land gewoonweg onacceptabel. Als we racisme willen herkennen en afleren moeten we openstaan voor onze eigen blinde vlekken. Geen land of mens komt ongeschonden uit honderden jaren slavernij en kolonialisme zonder nazorg voor de benadeelden en een diepgaande zorgvuldige zelfbeschouwing. Deze doorwerking in de vorm van anti-Zwart racisme en kansenongelijkheid kunnen we niet wegknuffelen of wegpolderen. En ‘gezellig’ kan het helaas niet altijd zijn. We hopen dat deze handreiking heeft kunnen bijdragen aan je bewustwording en weerbaarheid. En bovenal hopen we dat wij in de nabije toekomst, net als je leerlingen, van jou kunnen leren.

Dankwoord

Deze Docentenhandreiking is een initiatief van beweging Nederland Wordt Beter en Wit aan Zet en is opgesteld door onderwijsprofessionals en docenten. Met dank aan Liesbeth Wiering, Tess Kirby, Ulrich Esajas, Tino Ruijs, Josefien Terburg, Kat Bentley en Eva Remmelts onder leiding van Jerry Afriyie. Docentenhandreiking is geredigeerd door Milouska Meulens en grafisch ontworpen door Lydienne Albertoe en Raul Balai. Met dank aan Menah Wellen voor de BLM-tekeningen. De volgende organisaties hebben input geleverd en/of ons geïnspireerd: IZI Solutions, The Black Archives, Zetje In, LAKS, Bureau Common Ground en Stadslab. Wij danken een ieder die heeft meegelezen en input heeft geleverd voor deze Docentenhandreiking, onder wie: Sunny Bergman, Roelof Jan Minneboo, Raul Balai, Dionne Abdoelhafiezkhan, Naomi Nagtegaal, Jillian Emanuels, Miguel Heilbron, Lulu Helder, Tamara van Bakel, Stasja van Droffelaar, Laura Jonis, Joep Jacobs, Elijah Alvares, Cees Luckhardt, Silas Hafkamp, Bram Eidhof, Jessica Pootjes, Roxanne Veira, Joëlle Terburg, Koen Lucassen, Daphne Acoca, Sigi Samwel en Cas Versluijs. Deze handreiking is mede-mogelijk gemaakt door het VSBfonds.

10. MEER DOEN, WETEN OF LEZEN?

Voor meer verdieping zie de bijlagen van deze handreiking. In de bijlagen vind je verschillende oefeningen voor in de praktijk, een begrippenlijst met verdieping en verschillende leestips.

Bijlage 1: Oefeningen
Bijlage 2: Begrippen en verdieping
Bijlage 3: Leestips

Illustratie: *Menah Wellen*

[1] Zie bijvoorbeeld: Schaap, J. & Essed, P. (2017) De terugkeer van Alledaags Racisme, Sociologie 13(1): 93-108; Van Dijk, T. A. (2015); Racism and the Press. Routledge; Felten, H. et al., (2021). Wat werkt in de aanpak van institutioneel racisme. Kennisplatform Integratie en Samenleving

[2] https://www.bbc.com/future/article/20240606-why-racism-is-a-public-health-crisis; https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2026/02/13/kamerbrief-over-onderzoek-gezondheidseffecten-slavernijverleden

[3] Zie het rapport van Mesman, J. (2024), Leiderschap in Kleur: https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/algemeen/bb-scm/nieuws/2-leiderschap_in_kleur-judi_mesman-2024.pdf

[4] Racisme ontkennen of bagatelliseren is bovendien typisch voor de Nederlandse context. Zie: Essed, P. & Hoving, I. (2014). Dutch racism, Vol. 27. Rodopi

[5] National Education Association, Racial Justice in Education Resource Guide, pp 12

[6] Ons materiaal sluit zowel aan bij eerdere pakketten van Nederland Wordt Beter, als bij informatie van andere antiracisme-organisaties en -platformen

[7] Zie ook: Ganpat et al., (2023). Doorwerking van het slavernij- en koloniale verleden en wegen naar erkenning. Verwey-Jonker

[8] Gemeente Amsterdam, Amsterdam en het Slavernijverleden, 2021; https://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_de_Nederlandse_slavernij

[9] https://www.parool.nl/nederland/geen-600-000-maar-6-miljoen-de-nederlandse-slavernij-was-veel-groter-dan-tot-nu-toe-aangenomen~bc1e3374/

[10] Nederland Wordt Beter, Lespakket Nederlands Slavernijverleden & Racisme, 2023

[11] Het Zwart Manifest, Adviesrapport Route naar herstel, 2024

[12] https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2024/04/22/concrete-stappen-na-excuses-slavernijverleden

[13] Zie ook: Van der Woude, M. (2023). Het herkennen en erkennen van 'Kleurenblind' racisme. Justitiële Verkenningen, 49(2)

[14] Lingras, K. A. (2021). Talking With Children About Race and Racism. Journal of Health Service Psychology, 47(1), 9-16

[15] Dunham, Y., Scott, A., Baron, S., and Carey, S. (2011). Consequences of "minimal" group affiliations in children. Child Development, 82(3)

[16] McKown, C. and Weinstein, R.S. (2003). The development and consequences of stereotype consciousness in middle childhood. Child Development, 74(2)

[17] Lingras (2021)

[18] https://www.movisie.nl/artikel/staatscommissie-discriminatie-racisme-zijn-overal-raken-ons-allemaal

[19] Zie bijv. https://www.sciencelink.net/media/ras-is-een-sociaal-construct/7749.article

[20] https://janeelliott.com/commitment (2019)

[21] DiAngelo, R. (2018). White Fragility: Why it's so hard for White people to talk about racism. New York: Beacon Press

[22] Denk aan sociale media kanalen, zoals @the_blackarchives, @asian.raisins, @blackqueertransresistance, @ZwartManifesten, @Zetjein; boeken zoals Witte suprematie & ik van Layla Saad; het Antiracismehandboek van Chanel Matil Lodik; de essaybundel Wit Huiswerk, en documentaires zoals Wit is ook een kleur (https://npo.nl/start/video/wit-is-ook-een-kleur/meer-informatie); Ik, alleen in de Klas (https://www.npodoc.nl/documentaires/2017/05/ik-alleen-in-de-klas.html); Verdacht (https://www.npodoc.nl/documentaires/2018/12/verdacht.html)

[23] Zie ook Schols, H. & Maussen, M. (2025) Changing conceptions of racism in the Netherlands. From interpersonal bias to racism as institutional. Ethnic and Racial Studies, 1-19

[24] https://controlealtdelete.nl/articles/gerechtshof-verbiedt-etnisch-profileren

[25] https://controlealtdelete.nl/dossier-etnisch-profileren; Amnesty International (2024). Etnisch profileren is overheidsbreed probleem. Amsterdam: Amnesty International Nederland

[26] https://www.amnesty.nl/content/uploads/2021/10/NL_Xenophobe-Machines_Amnesty-International_EUR-35_4686_2021.pdf?x35814

[27] https://nos.nl/artikel/2456127-institutioneel-racisme-bij-buitenlandse-zaken-top-biedt-excuses-aan

[28] https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2024/hoe-kan-de-landelijke-jeugdmonitor-bijdragen-aan-het-monitoren-van-kansenongelijkheid-/2-factoren-die-samenhangen-met-kansenongelijkheid

[29] https://www.movisie.nl/publicatie/verkenning-discriminatie-racisme-zorg

[30] https://www.uva.nl/shared-content/faculteiten/nl/faculteit-der-maatschappij-en-gedragswetenschappen/nieuws/2023/04/discriminatie-op-de-arbeidsmarkt-neemt-alleen-maar-toe.html?cb

[31] https://nos.nl/regio/gelderland/artikel/618483-discriminatie-op-woningmarkt-gemeente-grijpt-in

[32] https://www.weekend-online.nl/nieuws/documentairemaker-qian-van-binsbergen-verduidelijkt-racismeprobleem-na-statement-ruud-de-wild/

[33] https://www.amnesty.nl/wat-we-doen/landen/mensenrechten-nederland/etnisch-profileren

[34] Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black Feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. University of Chicago Legal Forum, 1989(1), 139-167 (https://philpapers.org/archive/CREDTI.pdf?ncid=txtlnkusaolp00); Zie ook Crenshaw's TED talk: https://www.youtube.com/watch?v=7rsJcj6sbQw

[35] https://www.bnnvara.nl/joop/artikelen/de-dader-is-wit

[36] https://www.parool.nl/columns-opinie/diversiteit-in-kinderboeken-is-goed-voor-ieder-kind~b735fe29/

[37] https://www.parool.nl/columns-opinie/diversiteit-in-kinderboeken-is-goed-voor-ieder-kind~b735fe29/

[38] https://www.schoolenveiligheid.nl/kennisbank/zo-pak-je-discriminatie-aan-in-de-klas/; https://www.schoolenveiligheid.nl/kennisbank/werken-aan-een-veilige-schoolcultuur/

[39] https://www.schoolenveiligheid.nl/product/gespreksleidraad-maatschappelijk-gevoelige-onderwerpen/

[40] Zie https://www.dagvanempathie.nl/ en het lespakket: https://nederlandwordtbeter.nl/educatie/#informatie

[41] https://www.movisie.nl/sites/default/files/2022-12/wat-werkt-bij-het-verminderen-van-discriminatie-dec-2022.pdf

[42] Zie bijvoorbeeld: https://news.stanford.edu/stories/2016/04/teacher-empathy-reduces-student-suspensions-stanford-research-shows; https://www.pnas.org/doi/pdf/10.1073/pnas.1523698113

[43] Nance, J. P. (2016). Student surveillance, racial inequalities, and implicit racial bias. Emory LJ, 66, 765

[44] National Education Association, Racial Justice in Education Resource Guide, pp 14

[45] https://www.hogeschoolrotterdam.nl/onderzoek/projecten-en-publicaties/pub/hoge-verwachtingen-gaan-over-nu-de-invloed-va/197f6ddc-8ec9-4760-b1d3-4463e9a936f5/

[46] National Education Association, Racial Justice in Education Resource Guide, pp 14

[47] https://www.leraar24.nl/2638803/de-kracht-van-thuistaal-in-de-klas/; Zie ook Ellen Rose Kambel: https://www.slo.nl/publish/pages/22267/de-taalvriendelijke-school-in-het-vo-ellen-rose-kambel.pdf

[48] García & Kleifgen (2020). Translanguaging and literacies. Reading research quarterly, 55(4), 553-571

[49] https://www.schoolenveiligheid.nl/thema/sociale-veiligheid-op-school/#wat-is-sociale-veiligheid

[50] National Education Association, Racial Justice in Education Resource Guide, pp 15

[51] https://happytoddlerplaytime.com/20-anti-racism-activities-for-kids/

[52] https://happytoddlerplaytime.com/family-portrait-multicultural-sticky-wall/

[53] https://www.classroomfreebiestoo.com/2016/08/celebrating-differences-With-self.html

[54] Anderson, R. E., & Stevenson, H. C. (2019). RECASTing racial stress and trauma: Theorizing the healing potential of racial socialization in families. American Psychologist, 74(1), pp 63–75

[55] Black Pride NL begon als tegenreactie op de inmiddels gecommercialiseerde en uitsluitende Pride-parades in Nederland. Black Pride NL is een grassroots-organisatie en sociale rechtvaardigheidsbeweging die de Zwarte lhbtiqa+ gemeenschap en lhbtiqa+ gemeenschap van Kleur centraal stelt en viert. https://www.instagram.com/blackpride.nl/?hl=en

[56] National Education Association, Racial Justice in Education Resource Guide, pp 15

[57] Zie: https://www.ad.nl/nederlands-voetbal/mendes-moreira-k-zwarte-k-neger-dat-doet-me-erg-veelpijn~ab44432e/; https://www.mirror.co.uk/sport/football/news/ajax-fans-lynch-effigy-feyenoord-7331127

[58] https://www.mensenrechten.nl/actueel/nieuws/2026/01/28/nederland-discrimineert-inwoners-van-bonaire-door-hen-onvoldoende-te-beschermen-tegen-klimaatverandering; https://www.rechtspraak.nl/organisatie-en-contact/organisatie/rechtbanken/rechtbank-den-haag/nieuws/nederlandse-staat-beschermt-inwoners-bonaire-onvoldoende-tegen-klimaatverandering

[59] Dit wordt verder besproken in het onderdeel ‘Antiracisme strategieën voor in de klas’

[60] National Education Association, Racial Justice in Education Resource Guide, pp 16

[61] Zie: https://www.nu.nl/politiek/6055638/rutte-ook-in-nederland-is-racisme-een-systemisch-probleem.html

[62] Lingras (2021), pp 15

[63] National Education Association, Racial Justice in Education Resource Guide, pp 17

[64] National Education Association, Racial Justice in Education Resource Guide, pp 15-16

[65] https://www.rjssi.org/peace-making-circles

[66] National Education Association, Racial Justice in Education Resource Guide, pp 19

[67] Zie ook, ter inspiratie: https://www.uu.nl/sites/default/files/Docentenrichtlijnen%20voor%20inclusieve%20gesprekken.pdf

[68] National Education Association, Racial Justice in Education Resource Guide, pp 19

[69] National Education Association, Racial Justice in Education Resource Guide, pp 20

[70] National Education Association, Racial Justice in Education Resource Guide, pp 21-25

[71] https://www.kis.nl/artikel/dilemmas-en-tips-bij-de-ontwikkeling-van-antidiscriminatie-methoden

[72] Lingras (2021), pp 12

[73] Lingras (2021), pp 13

[74] Lingras (2021), pp 14

[75] Bijvoorbeeld https://www.schoolenveiligheid.nl/kennisbank/handleiding-je-hebt-makkelijk-praten/; https://leerkriebels.nl/de-basisprincipes-van-geweldloze-communicatie-voor-leerkrachten/; https://duurzaamonderwijs.com/2018/12/07/geweldloze-communicatie-op-school-de-principes-van-marshall-rosenberg/

[76] https://www.volkskrant.nl/binnenland/schoolbestuurder-dave-ensberg-wil-het-onderwijs-dekoloniseren-ik-gebruik-die-term-bewust-omdat-hij-ongemak-veroorzaakt~bc7d4a07/

[77] https://gelijkekansenmbo.nl/publicaties/eindrapportage-project-8/